

కృష్ణశాస్త్రి

ధనుర్దాసు
శ్రవ్య నాటికలు
(భక్తిరసాత్మకములు)

కృష్ణశాస్త్రి

ధనుర్దాసు

ఓరియంట్ లాజ్స్

ఓరియంట్ లాజ్జన్ లిమిటెడ్

రిజిస్టర్డ్ కార్యాలయం

3-6-272, హిమాయత్ నగర్

హైదరాబాద్ 500 029 (ఆంధ్ర.)

ఇతర కార్యాలయాలు

కామాని మార్గ్, బల్లార్డ్ ఎస్టేట్, బొంబాయి 400 038

17 చిత్తరంజన్ ఆవెన్యూ, కలకత్తా 700 072

160 అన్నానలాయి, మద్రాసు 600 002

1/12 ఆనన్ ఆరీ రోడ్డు, కొత్తఢిల్లీ 110 002

80/1 మహాత్మాగాంధీ రోడ్డు, బెంగళూరు 560 001

3-6-272, హిమాయత్ నగర్, హైదరాబాద్ 500 029

బిల్లా మందిర్ రోడ్డు, పాట్నా 800 004

28/31, 15, ఆశోక్ మార్గ్, ఢిల్లీ 226 001

ఎస్.సి. గోస్వామి రోడ్డు, పాన్ బజార్, గౌహతి 781 001

205-ఎ, షహిద్ నగర్, భువనేశ్వర్ 751 007.

© ఓరియంట్ లాజ్జన్ లిమిటెడ్, 1993

ISBN 0 86125 952 1

ప్రచురణ

ఓరియంట్ లాజ్జన్ లిమిటెడ్,

3-6-2172, హిమాయత్ నగర్, హైదరాబాద్ 500 029

టైప్ సెట్

కీరట్ గ్రాఫిక్ సర్వీసెస్, న్యూ బికారం, హైదరాబాద్ 500 020.

ముద్రణ

టైప్ సెట్ ఆఫ్ సెట్ ప్రింటర్స్, హైదరాబాద్-29.

శ్రీ పి.వి. రాజమన్నార్గారికి

మీరు సంపాదించిన 'కళ' పత్రిక నాటిది

ఈ బంధం : మీ రసజ్ఞత, మీ ప్రతిభ,

మీ ఉదాత్త సంస్కారమూ

ఎనాడ్ నన్ను ఆకర్షించాయి.

అప్పుడు మీకు ఇచ్చిన 'నాటికలు' ఇవి-

'ధనుర్దాసు' మొదలైనవి !

నా మాట

1

ఏ నాటివో ఈ నాటికలు !

ఎప్పటివో గాని ఈ పద్యాలూ, పాటలూ

ప్రసంగ వ్యాసాలూనూ!

ఎప్పుడెప్పుడో గిలికినవీ బరికినవీని.

దూరాన నుంచి వెన్నంటి వచ్చాయి, ఎవరో చిరపరిచితుడైన
బాటసారి పదధ్వనులు లాగున - నన్ను వదలకుండా !

2

మా అన్నగారు శ్రీ శివశంకరస్వాములు నా 'కృష్ణపక్షము' 1925 లో అచ్చు వేయించేసేరు. అప్పటికి ఆయనకు అందిన నా పద్యాలన్నీ - కొన్నిటిని వదలివేయాలని నేనంటున్నా వినక- ఒక ధోరణిలో కూర్చి, తమ సింహావలోకనంతో ముద్రింపించేసేరు. 50 ఏళ్ళు అయింది. అలాగే నా సోదరుడు ముద్దుకృష్ణ 'ప్రవాసము- ఊర్వశి' అనే గ్రంథాన్నిని - 1929లో. ఎవరో ఒకరు తామే పట్టు పట్టి పూనుకుని చేయించాలి, నా చేత ఏ మంచిపని అయినా.

దాదాపు పాతిక సంవత్సరాలక్రితం ప్రారంభం - నా రచనలు అచ్చువేయించి తీరాలని ఆపులు ఒత్తిడి చేయడం. ప్రాణాధికులైన కామూరి వేంకటేశ్వరరావు, మరి పాలగుమ్మి పద్మరాజు, ఎస్.బి.పి. పట్టాభిరామారావు, ఎమ్.ఆర్. అప్పారావు, నాల్గ వేంకటేశ్వర రావు మొదలైనవారు - అచ్చుకాని నా రచనలన్నీ పుస్తకరూపాన ప్రకటించాలంటూ గట్టిగా పట్టుకునేవారు. ఇక నా ఆప్తమిత్రులు బెజవాడ గోపాలరెడ్డికి కనబడడం భయం- 'యేవండీ పుస్తకాలు?'

అని మొట్టమొదటి ప్రశ్న. అయినా పదుగురిలో వీనిని పడవేయడం పడలేదు.

3

ఏదో బెదరూ, భయం !

వల్లమాలిన బద్దకమూ.

కొంతవరకు, జమిందారీ సావాసంవల్ల వచ్చిన ఉపేక్ష కూడాను.

తరుముకు వచ్చిన ఏ రేడియో ప్రోగ్రాంకో ఆ సమయానకు, గబగబ ఏ రజనీకాంతరావుకో, శివరామా రావుకో, కురిమెళ్ళ వేంకట రావుకో నేను చెప్తుంటే వ్రాసినవీ, లేదా ఏ ప్రయాణంలోనో, నడు స్టూన్ చిన్నచిన్న కాగితాలమీద వంకర టింకరగా గీసినవీ రకరకాల రచనలు ఇవి.

మరి అచ్చు వేయించాలంటే తిరిగి ఒకసారి చదువుకోవాలి - సంస్కరించాలి- సాధ్యమైనంతవరకు ఏ లోపమూ లేకుండా నిర్మించాలి - ఇది నా సంకల్పం. పద్మరాజు నిర్మోగమాటి. ఖచ్చితంగా ఇది బాగుంది, ఇది బాగా లేదు' అని చెప్పేస్తాడు-ఎవరి రచన అయినా సరే ! గొప్ప మేధావీ, సాహిత్య రసవేత్త, రసజ్ఞుడు- అతగాడే వీనిని వేయమంటున్నాడే !

ఇంతలో మూగతనం వచ్చిపడింది నాకు.

Grow old along with me అని బ్రౌనింగు చాలా ఉల్లాసంగా అన్నప్పటికీ, ముసలితనం చెడ్డది.

ముసలితనంలో మూగతనం భయంకరం-శిథిలమందిరంలో అంధకారం లాగున.

ఏదో తోసేస్తున్నాను బ్రతుకు - 'దినములు పరస్పర ప్రతిధ్వనులుగాగ' - ఆనాటి మా వేదుల లాగున.

I am like the road in the night listening to the footfalls of its memories in silence అని రచించుడన్నట్లు-

'దీపకాంతిలో కిటికీ

దిగువ నెవ్వరా గోప్తి?

నేను - నా నీడ'

అని నళినీకాంతరావు అన్నట్లు.

4

ఇలా ఉండగా 1964లో నా ప్రాణమిత్రుడు దొడ్ల రామ చంద్రారెడ్డి హైదరాబాదు వచ్చి నా వచనరచనలు కొన్నిటిని తమ్ముడు ఇంద్రకంటి హనుమచ్ఛాస్త్రి చదువుతుంటే విని, నావైపు చూడకుండా, వానిని అలాగే పట్టుకొనిపోయి, కావలిలోని విశ్వోదయ సంస్థ ద్వారా అచ్చు వేయించేసేడు - నాకు మాత్రం ఎందుకో నా వచన రచనలు నా పద్యాలకీ గేయాలకీ తీసిపోవు అనిపిస్తుంది.

అయితే, పద్యాలూ, ఎన్నో గేయాలూ, నాటికలూ, యక్షగానాలూ, వ్యాసాలూ ఉండిపోయాయి.

5

ఇంతలో ఒకాయన నా జీవితంలో ప్రవేశించాడు, చీకటింటి కిటికీలూ తలుపులూ తీసి వసంతకాలపు ప్రభాతవాయువు లాగున. ఈయన ఎవరిద్వారా విన్నాడో నా సంగతి, నా రచనల సంగతీని:-

నాతో అనలేదు, నన్ను అడగలేదు - ప్రముఖులూ పెద్దలూ అయిన కొందరితో సంగప్రతించి ఒకసంఘం ఏర్పరచాడు - నా ప్రయోషదరుడు మామిడిపూడి ఆనందం తనకన్నా ఉత్సాహంగా, పట్టుదలతో ఉన్నాడనీ - అంటే కాదు, నా పరమగురువులు వెంకటరంగయ్యగారు కూడా ఆదేశించారనీ, తమ యత్నాన్ని ఆశీర్వదించారనీ అన్నాడు.

ఈయన శ్రీ పి.వి.రమణయ్య- స్నేహితులం అందరమూ 'రాజా' అంటాము. 'నేనేమీ చదువుకోలేదు, నా కేమీ తెలియదు' అంటూంటాడు. అదేమో నాకు తెలియదుగాని, అతనికి ఒక వింత సంస్కారం ఉంది, అతని మూర్తికి సుకుమారమైన ఏదో పరిమళం వంటిది ఉంది; నన్ను చాలా గాఢంగా ఆకర్షించింది.

కాగితాలధర భయంకరంగా ఉన్న ఈ రోజులలో కొన్ని సంపుటాలకు సరిపోయే కాగితం కొని ముందే తెచ్చేశాడు. ఎవ్వరూ చేయని పని, చేయలేని పని ఈయన చేసేశాడు.

ఈయనకు మరొకరు తోడయ్యారు, అసాధ్యుడు, శ్రీ యం. యన్.రావుగారు, అచ్చు వేయించేభారం తనమీద వేసుకున్నాడు. అసలు, అచ్చుగాని తెనుగుగ్రంథం ఈయనకు అందడం భయం- ఎంత అభిమానం నా యెడ ఉంటే, ఎంత ముక్కువ ఆంధ్రసాహిత్యం మీద ఉంటే, అంత పనుల ఒత్తిడిలో, ఈయన ఈ పనికి పూనుకుంటాడు :

ఇద్దరూ కలిసి నావద్ద ఉన్న రచనలను- చిత్తు కాగితాలనూ, చిల్లర పీలికలనూ- పట్టుకొని వెళ్లిపోయారు.

వీరికి ఎంత శ్రమకలిగించానో! కృతజ్ఞుణ్ణి అని వేరే చెప్పి వీరికి అన్యాయం చేయను.

మరి - రాజాకీ, యం.యన్. రావుగారికి నాకూ మధ్య నళినికి నాకూ మధ్య ఆసులో కండెలాగున తిరుగుతూ, మిత్రుడు శ్రీ ఆర్.కె.రావు, తన పనులన్నీ మానుకుని తెగ కష్టపడుతూ, నన్ను విశ్రాంతిగా ఉండనీయక తాను విశ్రాంతి తీసుకోక, బాకీ వసూలుచేసే కాబూలీ లాగున నన్ను పట్టుకుని ఈ పని అంతా నడిపిస్తున్నాడు.

ఇక చిరంజీవి నళివీకాంతరావు మహాకవి కుమారుడు. తానే మంచికవి, సాహిత్యవేత్త, బాగా చదువుకున్నవాడు - నా యెడ గాఢనురాగం అతనికి. నా మేనల్లుడు వింజమూరి శివరామారావు ప్రెస్సుకాపీలు తయారుచేసిపెట్టగా, తాను సంపాదకబాధ్యతలు పైన వేసుకొని, పూవులు తానే పట్టిపట్టిచూస్తూ, అవసరమైన మంచి దిద్దుబాట్లు చేస్తూ చెప్పలేనంత శ్రమపడుతున్నాడు.

ఈ గ్రంథాలకు ముఖచిత్రాలు వేసినవాడు నా కుమారుడు చి! బుజ్జాయి అనే సుబ్బరాయశాస్త్రి.

వీడూ, చిరంజీవి నళివీ నూరేళ్ళు హాయిగా వర్దిల్లాలి.

వీరందరికీ-ఎందరికో - నా యెడ ఈ ఆకారణమైన

అనురాగం ఎందుకో !

అందరికీ కృతజ్ఞాణ్ణి.

కృష్ణశాస్త్రి

ప్రశంస

“చిన్నన్న ద్విపద కెరగును
వన్నుగ పెద తిరుమలయ్య పదమున కెరగున్
మిన్నంది మొరయు నరసిం
గన్న కవిత్యంబు పద్య గద్య శ్రేణిన్!”

అని చాటువుగా పలికిన తెనాలిరామకృష్ణుని నాటికే ద్విపదకు అధమ స్థానమూ, పదమూ లేక గేయానికి మధ్యమస్థానమూ, పద్యగద్య కవిత్యానికి ‘మిన్నంది మొరయు’ ఉత్తమస్థానమూ సాహితీపరుల హృదయాలలో నెలకొని ఉన్నాయి. తాళపాక అన్నమాచార్యులూ, ఆయన కుమారుడు పెద తిరుమలయ్య అందుకొని ఎత్తి ఉండకపోతే గేయానికి వారికి ముందుకాలంలోలాగ మధ్యమస్థానం కూడా వచ్చి ఉండేది కాదేమో అనిపించడం సహజం. అలాగే ఆధునిక సాహితీపరులలో కూడా, పద్య గద్య కవిత్యానికి కంటే గేయకవితకు గౌరవం సాధారణంగా కొంత ‘నాసి’ అనే చెప్పాలి. పద్య గద్య కవితతోపాటు గేయకవితా ప్రక్రియను కూడా అవలంబించి గేయకవితకు కూడా అదే స్థాయిలో ఎత్తైన పీట వేయించుకున్న ఘనత చాలా కొద్ది మందికే దక్కుతుంది. ఆ కొద్దిమందిలో ఒకరు శ్రీ కృష్ణశాస్త్రి.

పద్య గద్య గేయాలతో కూడిన కృష్ణశాస్త్రిగారి నాటికా సంపుటాలు రెండు (గేయాత్మకముల దొకటి, భక్తిరసాత్మకముల

దొకటి) అసంఖ్యాకులయిన 'కృత' సాహిత్య పిపాసువులకు ఇది శుభవార్త.

'రేడియో' అనేది పుట్టి ఉండకపోతే, అందులో మొదట తన అభిమానులూ స్నేహితులూ కార్యనిర్వాహకులుగా పనిచేస్తూ, తన చేత బలవంతాన రాయించి ఉండకపోతే తను అసలు నాటకాలు రాసి ఉండనేమో అని అంటూంటారు శాస్త్రిగారే. ఆయన స్వతహా ఉత్తమ శిల్పంలో కమ్మని పద్యాలు చెక్కిగల ప్రథమశ్రేణికవులలో ఒకరు. నన్నయ శ్రీనాథాదుల నాటినుంచీ సానదేరి రూపుదిద్దుకొన్న తెలుగు పద్యపు బాణీలు ఆయనకు కొట్టిన పిండి. ఆయనే ఒక Perfectionist కావడాన మంచిదో చెడ్డదో ఆయనకు ఒక గుణం ఉంది - ఎంత పెద్దగా పేరుమోసినకవి పద్యమైనా పాటయినా ఆయనముందు పెడితే, 'ఆమాట తీసివేసి ఈమాటవేస్తే ఆ పద్యం (లేదా పాట) అంతకంటే ఇంకా బాగుండేది' - అనడం. అందుకే తాను రాసినవికూడా ఏ ప్రతికకో అచ్చుకు వెళ్ళేదాకా, లేదా, రేడియోలో గాలిలో వెళ్ళేదాకా లేక సినిమాలో రికార్డు అయేదాకా తనపాటలోనో పద్యంలోనో మాటలు ఏవో కొన్ని ఎక్కడో ఒక చోట మరి కాస్త దిద్ది తీరిస్తేగాని ఆయనకి తృప్తి ఉండదు - అంతేందుకు, ఇప్పటికీ సిద్ధమయి ప్రచురణ కాబోతున్న పాటలూ పద్యాలూ, ఇంకా ఎక్కడో ఏదో దిద్దుకోవాలనే తాపత్రయమే ఆయన్ని తన రచనలను ఇన్నేళ్ళుగా పుస్తకరూపంలోకి తీసుకు రానివ్వలేదన్నా అతిశయోక్తి కాదు. అంత పెర్ఫెక్షనిస్టు గనకనే తాను రేడియోకి రాసిన పాటలకయితేయేం చివరికి సినిమాకి రాసిన పాటలకి కూడా ఉత్తమ కవితాగౌరవం దక్కించ గలిగినా రాయన.

ఈ పద్యం కృష్ణశాస్త్రిది, ఈ పాట కృష్ణశాస్త్రిది అని ఇట్టే పోల్చుకోవచ్చు. అవి ఆయన గేయనాటికలలో పులికాంకురాలతో పరవశంచేసే ఘట్టాలుగా రూపొందాయి.

ఆ మాటల యెంపికలో ఉంది ఆ ముత్తుకూర్చీ ప్రత్యేకత. ఆయన అసలు మాటకారి. ఎదటిమనిషినిగాని, సభనుగాని నిలబెట్టి అలా గంబలకొద్ది మాటలాడుతూనే ఆకట్టుకునే స్వభావం. అప్పుడు ఆ ఆడేమాటలనే ఇప్పుడు పాపం, కాగితం మీద తెగ రాసేస్తూంటారు. స్నేహితులూ, బంధుగులూ, అభిమానులూ, శిష్యులూ ఆయనకు ఎప్పుడూ దగ్గరగా ఉండాలి. లేకపోతే తానే వెతుక్కుంటూ వాళ్ళదగ్గిరకి వెడతారు. అందుకే ఒకసారి నేనిలా అన్నాను ఆయన్ని గురించి -

“ నీ తలపు వెలుగు కవము

నీ యెడద స్నేహసుధాపూర్ణ కనకసాధవప్రము

నీ యెలుగు శ్రావణాభ్రము

అచంచల కారుణ్య చంచలాస్త జలదశుభ్రము”-

అని, నన్నయ్యనుంచి నేటివరకూ అందరి కవుల అందమైన తెలుగు పలుకుబడులూ ఆయనకి సొంతం. అంతేకాదు, బామ్మ మాటలలో తాతయ్య ఊసులలో, పాటకపుజనుల పలుకుల్లో కూలివాళ్ళ కూతలలో ఇవిడి ఉన్న తెలుగుబాసకి జాత్యమయిన ప్రయోగాలను పట్టుకోడంలో ఆయన దిట్ట.

శ్రీరీష్టలో రాచకూతురి ప్రణయగీతలాస్యమూ, గుహడిలో పడవవాని భక్తిపారవశ్యమూ, ‘ఏడాది పాడుగునా’ లోను ‘వేణుకుంజం’ లోనూ తెలుగు పల్లిజనపు జీవితమాధుర్యాన్ని ఉట్టిపడేట్లు చేసే నుడికారపు సాంపులూ-ఔచిత్యం చెడకుండా, చవకబారు అనిపించ

కుండా ఎంత అందంగా ఎంత ఉదాత్తంగా చెప్పారూ అన్నట్లుగా ఉంటాయి.

ఆయనకు పూర్వం ఎందరో గేయకర్తలున్నారు. ఆయనకు సమకాలికులూ తరువాతివారూ ఉన్నారు. కాని, ఆయనంతగా ఆలోచించి పరిశీలించి పరిశోధించి పాటకూర్చే రహస్యం, పాటకూర్పు లోని అందాలను తెలుసుకున్నవారు చాలా తక్కువ. ఆయనా మొదటి ఖండకావ్యసంపుటలలో మిశ్రఖండగతులలో సాగే మాత్రాగణాలతో నడిచే గేయాలను రాశారు. బ్రహ్మసమాజ ప్రార్థనలకోసం మహతి, కార్తికీ అనే చిన్ని సంపుటలలో రీతులను గతులను మార్చిమార్చి రాశారు. గాత్రం పోయేవరకూ ఆయన చేసే కవితాగానాలకు ఆంధ్ర దేశం అన్నిపక్కలా సాహిత్యసభలు ఉర్రూతలూగేవి. తనవే కాదు, గురజాడనుంచి తనదాకా ఆధునిక కవులందరి 'రచనలూ, నన్నయ నుంచి తమ బాబయ్య, నాన్నగార్లదాకా పూర్వకవులందరి రచనలూ ఆ సభలలో మొదట గానమే చేసేవారు. గురజాడవారి ముత్యాల సరాలూ, పుత్రడిబొమ్మవంటి కథాపదాలూ (ballads), నండూరివారి యెంకిపాటలూ, బసవరాజు అప్పారావుగారిపాటలూ, అడివి బాపి రాజుగారి పాటలూ ఇవన్నీ సంగీతపు ఊపు అంటిఅంటని రచన లనిపిస్తాయి. కృష్ణశాస్త్రిగారి ఖండకావ్యాలలోని మాత్రాగణ గేయాలు కూడా సాహిత్యపరుల పాటలే. అంటే వాటిలోని కవితాభాగం ఎక్కువ బరువు- దానికి పెట్టే సంగీతం పైగా చేర్చుకున్న ఒక తొడుగుమాత్రం అవుతుంది. అవికాక, శాస్త్రిగారు ఆ తరువాత రాసిన గేయాలూ గేయనాటికలూ ఆనసూయ సీతలనో, రజనినో (నన్నో), శ్రీ పాలగుమ్మి విశ్వనాథమునో, మల్లిక్కునో దగ్గర కూర్చోబెట్టుకుని,

కొన్ని సందర్భాలకు తగిన సంగీతపువరుసలు పాడిస్తూ, ఆ వరుసలకు తగిన మాటలు కూరుస్తూ వ్రాసినవాటిలో గేయానికి కావలసిన సంగీతరచనలోని విశిష్టతా, సాహిత్యగౌరవమూ ఇవి రెండూ ఎలా ఉండితీరాలో అలా సమకూడుతూ వచ్చాయి. ఇలాంటి రచనలన్నీ రేడియో ప్రారంభం ఆయాక వచ్చినవే. ఇప్పుడు సంపుటాలుగా వస్తున్న వాటిలోని వన్నీ అవే. వీటిలో సగానికి పైబడిన వాటితో నాకెంతో సన్నిహిత సంబంధం వుంది.

ఇవి వెలువడుతున్న సందర్భంలో ఈ పరిచయ ప్రశంసా వాక్యాలతో నా సంబంధాన్ని మరింత సన్నిహితం చేసుకొనే అవకాశం నాకిచ్చిన ప్రకాశకులకి నా కృతజ్ఞతలు.

రజనీ

ఇందులోని నాటికలు

ధనుర్దాసు

సాయుజ్యము

గుహాడు

శివక్షేత్రయాత్ర

ధనుర్దాసు

పాత్రలు

శ్రీ భగవద్రామానుజులు

ధనుర్దాసు	...	మల్లుడు
హేమాంగి	...	ధనుర్దాసు భార్య
మాధవుడు	...	ధనుర్దాసు సేవకుడు
వరాళుడు	...	} యాత్రికులు
శ్రీ వివాసుడు	...	
చూడమ్మ	...	
నాంచారమ్మ	...	
సీనయ్య	...	

విష్ణుచిత్తుడు	...	} శ్రీ రామానుజుల శిష్యులు
మారుతి	...	
బాలార్జునుడు	...	
ఆంధ్రపూర్ణుడు	...	
గోమతార్జునుడు	...	

భజనకూటము - బిచ్చగాడు - సానిమేళము

ధనుర్దాసు

నాంది శ్లోకం

అఖిల భువన జన్మస్థేమ భంగాది లీలే !
వినత వివిధ భూతవ్రాత రక్షక దీక్షే !
శ్రుతి శిరసి విదీప్తే బ్రహ్మణీ శ్రీనివాసే !
భవతు మమ పరస్మిన్ శేముషీ భక్తిరూపా !

మొదటి రంగము

(నిచుళాపురి అనే ఉరయూరు. ధనుర్దాసు ఇల్లు, ధనుర్దాసు
పాడుకుంటూ ఉంటాడు.)

హేమాంగి : పాటల్లోకికూడా దిగిందీ పిచ్చి?

ధను : (పాడుతూన్నట్లు) హేమాంగి ఓ హేమాంగీ! హేమా!
హేమా! హేమాంగీ! పలకదు పోనీలే!

హేమాంగి : (కోపంనుంచి) ఎలా పలుకుతుంది? ఒక్క చిటికలో
అయిదారుసార్లు పిలిస్తే ఎవరు పలుకుతారు? అసలు
అది పాటో పిలుపో నాకు తెలిస్తేనా?

ధను : పిలవకపోతే ఎలాగ? అంతసేపు అయింది లోపలకు వెళ్ళి !

హేమాంగి : అంతసేపూ? ఆఁ మరీని. అరగడియ అయినా అయిందో లేదో!

ధను : అలాగంటావేం? అరగడియ మాత్రం ఎందుకవాలి? హేమా! నన్ను చూడాలని నీకు ఉండదా? నీమీద నాకున్నంత ఇష్టం నామీద నీకు లేదు సుమా!

హేమాంగి : (గరాంగా) అలా అనవచ్చునా? పోనీ లెండి! అలా అంటారా! మీలాగ నేను పైకి వెళ్ళిగా ఉంటే బాగుంటుందా?

ధను : పోనీ అరగడియే అనుకో! నువ్వు ఎలా ఉండగలవు నన్ను చూడకుండా హేమా?

(ధనుర్దాసూ ధనుర్దాసూ అంటూ తలుపు కొట్టిన చప్పుడు)

హేమాంగి : (కిలకిల నవ్వుతూ) ఆ! బాగా అయింది. ఇప్పుడు మీరు ఎలాగ ఉండగలరో చూస్తాను.

ధను : ఆ పిలిచినవాడికి బుద్ధి లేకపోతే సరి! కంఠం పట్టుకొని ఒక్కసారి ఊపితే, కలవకాడలాగ కింద పడిపోతాడు తెలుసునా?

(అవతలనుంచి ధనుర్దాస్! ధనుర్దాసోయ్! అంటూ ఒకటే కేకలు)

ధను : అరేయ్! రా, లోపలికి రా! అరవకు, ఏమిట్రా తొందర మాధవా? ఊపిరాడక చస్తున్నావు!

మాధవ : కేరళం నుంచి ఆ మల్లుడు వచ్చాడు. అసాధ్యుడులాగ ఉన్నాడయ్యా! ఆరడుగు లుంటాడు. పెద్ద చాతీ, ఇనప స్తంభాల్లాంటి -

ధను : ఛా! ఊరుకో! ఈ సాయంకాలం ఏర్పాటు చెయ్యి. చెన్నప్పను పోటీ చెయ్యమను, మన శాలలోనే.

మాధవ : అలాగే! కాని -

ధను : పో ! (గట్టిగా అరుస్తాడు. భయపడి మాధవుడు ఒక్కటే పరుగు)

హేమాంగి : (నవ్వుతూ) అమ్మయ్యో! ఎంతకేక వేశారు! ఏమండీ! మాధవుడితో మాట్లాడుతూన్నప్పుడు కూడా నాకేసి చూసి మాట్లాడుతూంటే వాడు ఏమనుకుంటాడు?

ధను : వాడి మొహం అనుకుంటాడు - కోతి !

హేమాంగి : కాదండీ! ఒకటి ఆలోచించారా? అస్తమానమూ, ఎంత చక్కిని వస్తువైనా, దానికేసే చూస్తూంటే బాగుంటుందా? ఇతర వస్తువుల మీద కూడా చూపులు వాల్తూ ఉండాలి. తరవాత దాన్ని చూస్తే మరీ చక్కిగా ఉంటుంది.

(ధనుర్దానూ! ధనుర్దానూ! అని బైటకేకలు, హేమాంగి విరగబడి నవ్వుతుంది)

- ధను : ఈమాటు వీడు నాచేతిలో చచ్చిపోతాడు. కొంగలాగ, కొంకినక్కలాగ, పదిసార్లకు తక్కువకాకుండా పిలుస్తూంటాడు ఈ మాదన్న. రా! రా! (గట్టిగా అరుస్తాడు)
- మాధవ : మహారాష్ట్రం నుంచి వచ్చాడు - ఏనుగు! పేదకొండ! మాంచి ఒడుపుగా ఉన్నాడయ్యా ఈ మల్లుడు!
- ధను : ఆగు! ఇకవర్ణించకు, వాడితో జట్టిగా మన మునెయ్యని ఏర్పాటు చెయ్యి! ఫో! ఇంకా పోవేం? ... (మాధవుడు పోతాడు) ..... హేమాంగీ!
- హేమాంగి : (నవ్వుతూ) ఫో అనేటప్పటికీ వాడు వీధిలో పడ్డాడు. ఏమండీ! ఈ మల్లు లందరితో మనవాళ్లు పోట్లాడగలరా?
- ధను : ఆ! ఆంధ్రదేశంలో మాత్రం ఒక డున్నాడు. వాడు వస్తే నేనే చెయ్యి కలిపాలి.
- హేమాంగి : ఇందరు మల్లు లెందుకు వచ్చారండీ ఇప్పుడు?
- ధను : శ్రీరంగంలో చైత్రోత్సవానికి వెడుతూ ఇలా వచ్చారు.
- హేమాంగి : నిజంగానా? నిజంగానా? (గరాంగా) ఏమండీ! నాకు ఒక కోరిక ఉంది. అలా చేస్తారా? ఒట్టే! ఊ! అంటే చాలదు. (నవ్వుతూ) తల ఊపాద్దు. అలా ఊపితే నా కళ్ళకేసి చూడ్డం పోతుంది .... ఒట్టు అని చేతిలో చెయ్యి వెయ్యాలి.

- ధను : ఒట్టు! (చేతిలో చేయివేసిన చప్పుడు)
- హేమాంగి : ష్ ష్ ష్! అబ్బా! గిల్లకండీ! (బాధతో అన్నట్టు)
- ధను : మాధవా! ఒరేయ్ మాదన్నా! మాదిగా!
- హేమాంగి : పావం! మీరు మాత్రం- పదిసార్లు పిలవరూ? (ఇద్దరూ నవ్వుతారు)
- ధను : ఒరేయ్ మాధవా! శ్రీరంగానికి వ్రయాణం అవుతున్నాం.
- మాధవ : మరి సాయంకాలం పోటీయో?
- ధను : ఛో! ... పీనుగులాగ కాళ్ళిడ్చుకుంటూ! నీ బుర్రకీ నీ ఉద్యోగానికీ సరిపోకూడాను! ఏం మొహంరా!
- (మాధవుడు వెళ్ళిన చప్పుడు. ధనుర్దాసు పాడతాడు.
తరవాత హేమాంగి ధనుర్దాసు వెళ్ళిపోతారు.)

రెండవ రంగము

(ఉత్సవంలోనూ ఊరేగింపులోనూలాగ జనం కోలాహలం. శ్రీరంగనాయక స్వాములు తిరువీధి వేంచేస్తున్నారు. దూరాన్నుంచి సుఖమైన నాగస్వరం, మేళతాళం నందడి. ధనుర్దాసు హేమాంగీ ఉత్సవంలో ప్రవేశిస్తారు. జట్టులు జట్టులు మాట్లాడుకుంటూ పోతారు.)

పరాశరుడు: ఓయ్యోయ్ శ్రీనివాసా! ఉత్సవం ఎంతదూరంలో ఉంది? ఏమి జనం! ఏమి జనం?

శ్రీనివాస : ఇదిగో పరాశరుడూ! ఉత్సవం మలుపులోకి వచ్చిందయ్యా! అవును కానీ, ఆతగా డెవరు? ఆవిడ కళ్ళకేసి చూస్తూ ఆ గొడుగు వేయడ మేమిటి? కవిగా రేమిటోయీ? ఉత్సవం దృష్టి ఏమీ లేనట్టుంది!

పరాశరుడు : ధనుర్దాసని-ఉరయూరు, గొప్ప మల్లుడు. ఆవిడ అతని యిల్లాలో, ప్రియురాలో! హేమాంగి అట!

శ్రీనివాస : ఎవరైనా ఆ గొడుగు వేయడ మేమిటోయ్! కాంచెం, బుర్ర గానీ, కాస్త -

(అందరూ గొల్లన నవ్వుతారు)

చూడమ్మ : అయ్యో అయ్యో అయ్యో! వాళ్ళిద్దరికేసి చూడమ్మా నాంచారమ్మా!

నాంచారి : చూడమ్మా! సువ్వే చూడమ్మా! ఆ చిరికా గోరువంకా కేసి!

చూడమ్మ : ఆయనగారు గొడుగు వేశాడనుకో! మగరాజూ మరి!
ఏం చేసినా చేస్తాడు. ఎంత గడితేరిందయినా, ఆ
అమ్మికి సిగ్గుండాలి. ఈ నడివీధిలో ఈ కులుకులూ
సింగారాలూ ఏమిటి? మనకి చూడ్డానికి ఎంత కష్టంగా
ఉంటుంది చెప్పు! ఆ అమ్మికి సిగ్గుండాలి.

నాంచారి : అయ్యో నీ యిల్లు-! ఇదేమి బమ్మోయ్! మధ్యని
నీకెందుకు కష్టం? పాపం! ఆవిడ సిగ్గుపడుతున్నట్టే
ఉంది. అయినా, చూడమ్మా, నీకేం జ్ఞాపకం
వచ్చిందమ్మా?

(అందరూ గొల్లన నవ్వుతారు)

సీతయ్య : అయ్యయ్యయ్యో! మీదకొస్తారూ! అయ్యో
పుబలాటం! పుత్తపం పూరేగింపూ ఏమీ లేదేంటి?
కాలు తొక్కిశాడు. గొడుగెట్టి కంట్లో పాడిశాడు.
ఎందుకయ్యా ఈ గొడుగు ఈ యిరకాటంలో?
బుద్ధిలేదూ? అమ్మయ్యో ఎంతతోపు తోశాడు!

(అందరూ గొల్లన నవ్వుతారు)

ధను : హేమాంగీ! అలా తలి తిప్పకు!
నీ కనులవైని నాకేలి నీలిగొడుగు
నీడ, నీ మీదనో సమున్నిద్ర జాగ్ర
దస్మ దనురాగ సితశీత లాతపత్ర
మో సఖీ! ఇటునటు సుంత ఓసరిలకు!

హేమాంగి : ష్ ష్! ఇదేమిటండీ ఇక్కడ కూడా! ఎవరయినా నవ్వి పోతారు. ఆ భజన ఏ ఊరు దండీ?

శ్రీనివాస : కవే నయ్యోయ్! పాపం! అప్పుడే అనుకున్నాను.

వరాళరుడు : కాదయ్యా! ... భజన వస్తోంది.

భజన : భూలోక వైకుంఠపురమునకు రావయ్య!
నీలోని రతనాల నిధులెల్లా తీవయ్య!
నీకొరకు నాకొరకు లోకు లందరికొరకు
వైకుంఠమే విడిచి వరదు డీట వేంచేసె!

॥భూలోక॥

కావేరి ఊట పుష్కరిణి నీట మునింగి,
కోవెల పూవులా కోప కూర్చి,
తావికన్నా మృదులతరమై న మనసుగల
దేవేరితో కొలువుదీర్చు హరి గొలువగా

॥భూలోక॥

హేమాంగి : ఆహా! ఏమి భక్తయ్యా మీది! ఏ ఊరు మీది?

ఒకడు : కళింగదేశం తల్లీ! మాది పితాపురమమ్మా!

(భజన వెళ్ళిపోతుంది)

హేమాంగి : ఏళ్ళెవరండీ?

ధను : హేమా! ఈ గొడుగు కిందికి రా!

హేమాంగి : అబ్బ! పాపం! యాత్రకోసం ఎంతదూరాన్నుంచి
వచ్చారో ఈ వితంతువులు!

(వితంతువులు పాడుతూ వస్తారు)

కావేరి రంగరంగా నాయన్న! కన్నూరి రంగరంగా!
దేవేరి అయిన నీతో మామనవి తెలిపి రక్షింపలేదా?
సగముపోయిన ప్రాణమూ నాస్వామి! తగని దారుణ
భారమూ!

అడుగిడగనే నేరమూ నాతండ్రీ! అభయ మిడి కాపాడుమూ!

వైకుంఠ నగరి విడిచి, నాతండ్రీ! లోకాల నెల్ల కడచి,
నా కంటి నీరు తుడిచి, చల్లగా సాకగా నిలు వస్తేవే!
ఏలాటి కరుణ నీది, నాయన్న! నీలాటి దైవమేది?
నాపాటి దీనదీ, నాతండ్రీ! ఈపాట కైన రాదే!

హేమాంగి : ఆహా! ఎంత చల్లని పాట! ఏదేశ మమ్మా మీది?

ఒకతె : తెలంగాణం తల్లీ! ఓరుగల్లు, రామేశ్వరం వెడుతున్నాం.

ధను : హేమాంగీ! అలాగ దూరంగా వెడతావే?

హేమాంగి : ఉండండి! గుడ్డివాడు- ముష్టివాడు. మంచి తత్వం
పాడుతున్నాడు- వినండి!

(ముష్టివాడు పాడుతూ వస్తాడు)

పచ్చనాకుల దేని, పైడీదైనా గాని
 పంజరపు బ్రతుకేల చిలుకా!
 నిచ్చనిచ్చలు నీలి నీలిబయలుల వెల్లు
 నిచ్చెనల నెక్కవే చిలుకా !
 వెకుంఠపురములో ఐరజదరిలో విరుల
 వన మొక్క టున్నదే చిలుకా !
 ఆకులో అలరులో అణగిమణిగీ ఒక్క
 అమృత ఫలమున్నదే చిలుకా !

హేమాంగి : ఇందబ్బీ! పాపం! ఏ ఊరు?

బిచ్చగాడు : నాతల్లి నాతల్లి! కర్ణాటకం తల్లి! కమలాపురం తల్లి!

హేమాంగి : ఏమండీ! ఆ మేళం వస్తూంది చూశారా? దానిలో
 ఆవిణ్ణి చూడండి! స్వామిని చూసి ఎలా అభినయి
 స్తోందో! ఏ ఊరి మేళమో?

ఒకడు : కంచి నుంచి వచ్చింది- కామసుందరి మేళ మమ్మా!

(భోగంమేళం వస్తుంది- పాడుతూ)

ఈ యాడుజన్మము ఎత్తిన సల మేమి?
 అతివరో వ్యర్థ మున్నూ !
 వెలివిరిసి వస్త్రాలు వేయిగల్గిన నేమి?
 సలలిత నవరత్న సరులు దాల్చిన నేమి?
 సిస్త్తాగ పూవులు సింగారించిన నేమి?
 కన్నూరి రంగనితో కలిసియుండకపోతే !

(“వచ్చారు వచ్చారు! నా స్వామి దర్శన మిస్తున్నారు! ... గరుడాళ్వారు-
గరుడాళ్వారు! ... ఈ వేళ సింహవాహనం కాదూ?... నా తండ్రి రంగా!
రంగశాయి! రంగనాథా! రంగయ్యా! రంగా! రంగా! ... ఆహా! అరుగో శ్రీ
రామానుజాలు! యతిరాజాలు - భక్తులమధ్య ఉన్నారు! ఆహా! చుక్కల్లో
చంద్రుడులాగ ఉన్నారు?” అని రకరకాల గొంతుకలతో కేకలు! ఇంతలో
భాగవతులు ద్రవిడ వ్రబంధము వతిస్తూ వస్తారు.)

కణ్ణన్ కషళినై
నణ్ణమ్ మనముడైయిర్
యెణ్ణమ్ తిరునామమ్
తిణ్ణమ్ నారణమే

‘పచ్చెమా మ్మలైపోల్ మేనీ పవళవాయ్ కమల చెంగణ్
అచ్చుతా, అమర రేరే ఆయరదమ్ కొప్పందే’ యన్నుమ్
ఇచ్చువై తవిరయాన్ పోయి ఇందిరలోకమ్ ఆళుమ్
అచ్చువై పెరినుమ్ వేండేన్ అరంగమా నగరు లానే
వండిన మురలుమ్ సొలై మై లినమ్ ఆలుమ్ సొలై
కొండల్మీ దణవుమ్ సొలై కుయిలినమ్ కూవుం సొలై
అండర్కో నమరుమ్ సొలై అణి తిరువరంగ మెన్నా
మిండర్ పాయీం దుణ్ణమ్ సొలై
విలక్కినాయిక్ కిడుమి నీరే!

(కొంచెం వాద్యాలూ ఊరేగింపూ దూర మవుతాయి)

శ్రీ రామానుజాలు : విష్ణుచిత్తా!

- విష్ణు చిత్త : ఆచార్యదేవులు ఏదో సెలవిస్తున్నారు!
- శ్రీరామానుజులు : ఆ తేజస్వి ఎవరు?
- విష్ణు చిత్త : ఎవరు స్వామి ?
- శ్రీరామానుజులు : ఆ స్త్రీ నేత్రాలకు గొడుగుపట్టిన ఆతడు.
- విష్ణు చిత్త : ధనుర్మాసని ఒక మల్లుడు.
- మారుతి : ఉరయూరు ఆతనిది.
- బాలార్యుడు : ఆమె హేమాంగి, అతని భార్య !
- ఆంధ్రపూర్ణుడు : అహరహా! ఆమె కన్నులకేసి చూస్తూ, వాల్లని సేవిస్తూ ఉంటాడు. వాడు తేజస్వి ఏమిటి ప్రభూ?
- మారుతి : తమరే అలాగ సెలవిస్తే ఎలాగ ?
- బాలార్యుడు : వట్టి స్త్రీలోలుడు.
- విష్ణు చిత్త : ఈ వెర్రివేషాలన్నీ శ్రీరంగనాయకుల సన్నిధానంలోనే కూడా!
- శ్రీరామానుజులు : విష్ణుచిత్తా! ఆంధ్రపూర్ణా! నాయనా బాలార్య! ఏ తపస్వికోగాని సాధ్యంకాని ఆ యేకాగ్రత చూడండయా! మారుతీ! ఇప్పుడతడు స్త్రీ నేత్రాలకు దాసుడుకదా!

నేటి ప్రదోష సమయాన దివ్య నేత్రాలకు
దాసాసేదాసు డౌతాడు. గోమతా! నీవు
సాయంకాలం అతడు విడిదిచేసిన
సత్రానికి పోయి, మేము కోరినట్లుగా,
శ్రీ రంగ దేవాలయానికి తీసుకొనిరా!

నూరుతి : స్వామీ!

బాలార్జునుడు : ప్రభూ !

విష్ణు చిత్త : ఆచార్య! వాడు వస్తాడా?

గోమతార్జునుడు : ఆలయానికా ?

శ్రీ రామానుజులు : తప్పక వస్తాడు. నాకు తెలుసునయ్యా!
నాకు స్పష్టంగా గోచరిస్తోంది. ధనుర్దాసు
పరమ భాగవతుడు. ఆహా! ఏమి రాగం!
ఏమి దీక్ష! ఏమి ఏకాగ్రత! ధనుర్దాసు
భాగవత శిరోమణి!

(సన్నాయి దూరంగా గెలిచినట్లు ఉద్రిక్తమై
మ్రోగుతుంది)

మూడవ రంగము

(ప్రదోషనమయం. దేవాలయం గంట మ్రోగుతుంది. శ్రీ రంగనాయకస్వామి ఆలయంలో, గర్భాలయంలో, దూరదూరాల ప్రపన్నులందరూ నిలబడి ఉండగా, శ్రీమద్రామానుజాచార్యులవారు భగవంతుని ధ్యానిస్తూ ఉంటారు.)

గోమత : రావయ్యా ధనుర్దాసూ! ఆలయంలోకి రా! సందేహిస్తా వెందుకు?

ధను : స్వామీ! మీ పేరేమిటి?

గోమత : గోమతార్కుడు.

ధను : తమరు శ్రీమద్రామానుజాల శిష్యులా?

గోమత : ఆ ప్రభువు పాదరేణువును.

ధను : అయ్యా! ఆచార్యదేవులు నన్నే రమ్మన్నారా?

గోమత : అవునయ్యా! వారి ఆనతి అయినది. ఏ భాగ్యశాలికో గాని కాదుకూడా! అలాగ సందేహిస్తా వెందుకు ధనుర్దాసూ?

ధను : స్వామీ! నేను రావాలా? ... హేమా! హేమాంగీ! నువ్వు వస్తున్నావా? .. ఎందుకు స్వామీ ఆగంట అలాగే మ్రోగిస్తున్నారు? అయ్యా! వీరందరూ భక్తులే? ఆహో! ఈ సువాసన ఆలయంలో ధూపదీపాలదా? ... హేమాంగీ! నువ్వు నాతోగూడా ఉన్నావా? కూడా

ఉండూ! ... స్వామీ! వీరు శ్రీరంగనాయకులకు
చందనం తీస్తున్నారా? అబ్బా! ఎవరు కూర్చారో ఈ
మాత్రాలు! గుట్టలు గుట్టలుగా ఎలా పోయారో! అయ్యా!
ఈ ఘంటానాదమూ, ఈ సువాసనలూ, ఈ దీపాల
కాంతి కలిసిపోతున్నాయి ఎందుకు? స్వామీ! ఇన్నిదీపా
లెందుకు?... హేమాంగీ! నా చెయ్యి వదలకు..
అబ్బా! ఏం తీర్థప్రజ! వీరందరూ భక్తులేనా స్వామీ?
... అదేనా గర్భాలయం? ఆహా!... వారు ...
(నంకోచిన్నాన్నట్లు).

గోమత : వారేనయ్యా ధనుర్దాసూ! శ్రీమద్రామానుజులు !

(దూరాన్నుంచి ప్రారంభమై, అంతకంతకు దగ్గరగా వస్తూన్నట్లు
మేఘ గంభీరమైన కంఠస్వరంతో, రాగయుక్తంగా,
శ్రీయతిరాజులు భగవంతుని కీర్తిస్తూంటారు.)

శ్రీరామానుజులు : భగవన్నారాయణ అభిమతానురూప
స్వరూపరూపగుణ విభవైశ్వర్యశీలాద్యన
వధిక అతిశయ అసంఖ్యేయ కల్యాణ
గుణగణానామ్, పద్మవనాలయామ్,
భగవతీమ్, శ్రియందేవీమ్, నిత్యానపాయి
నీమ్, నిరవద్యామ్, దేవదేవ దివ్యమహిషీమ్,
అఖిల జగన్నాథరమ్, అస్మన్నాథరమ్,
అశరణ్యశరణ్యామ్, అనన్యశరణః శరణ
మహం ప్రపద్యే! ... (ఒక్క చిటిక విశ్మయం)

ధను : (భయంతో, గుసగుసగా అన్నట్లు) ... అయ్యా నేనూ రానా! హేమాంగీ! రా!

శ్రీరామానుజులు : అఖిలహేయ వ్రత్యనీక కల్పాణైక తానస్వేతర సమస్త వస్తు విలక్షణానంత జ్ఞానానందైకస్వరూప స్వాభిమతానురూపై కరూప అచింత్య దివ్యాద్భుత నిత్య నిరవద్య నిరతిశయ ఔజ్జ్వల్య సౌందర్య సాగంధ్య సాకుమార్య లావణ్య యౌవనా ద్యనంత గుణనిధి దివ్యరూప స్వోచిత వివిధ విచిత్రానంతాశ్చర్య నిత్యనిరవద్య నిరతిశయ సుగంధ నిరతిశయ సుఖస్పర్శ నిరతిశయౌజ్జ్వల్య కిరీట మకుట చూడావతంస మకరకుండల గ్రవేయక హార కేయూర కటక శ్రీవత్సకౌస్తుభ ముక్తా దామోదర బంధన పీతాంబర కాంచీగుణ సూపురాద్య వరిమిత దివ్యభూషణ, వరబ్రహ్మభూత పురుషోత్తమ వైకుంఠనాథ అనన్యశరణః త్వత్పాదారవిందయుగళమ్ శరణ మహం ప్రపద్యే! ... (అంతంతకు శ్రీరామానుజులు పరవళులై పరిస్తారు)... శ్రీమన్నహనర ఋత్నాయ తార్కేందుతారాచ్చ లోదార మంజీర కేయూర కోటిర హారజ్వల

తుగ్గండలాఖండ తీక్ష్ణచువివ్యాసే తాశేవ
దిబ్బుండలా! (గంటలు గణగణా గణగణా
మాటలు విసబడకుండా మ్రోగుతూ ఉండి,
తగ్గలి) నమస్తే! నమస్తే! నమస్తే! నమః!
.... (ఒక్క చిటిక నిశ్శబ్దం)

గోమత : ఆచార్యదేవా! ధనుర్దాసు దేవర
తిరువడిపుళు నాశ్రయిస్తున్నాడు.

శ్రీరామానుజులు : నాయనా ! ధనుర్దాసు!

ధను : స్వామీ! వచ్చాను. ప్రభూ! నన్ను రమ్మని
ఆజ్ఞ దయ చేశారా? నన్నేనా? ... హేమా!
ఉన్నావా?

శ్రీరామానుజులు : (వాత్సల్యంతో) ధనుర్దాసు! వచ్చావా?

ధను : స్వామీ! నన్నే రమ్మని ఆజ్ఞాపించారా?

శ్రీరామానుజులు : ధనుర్దాసు! ఇంత ఆలస్యమయిన
దెందుకూ?

ధను : ప్రభూ! ఆలయప్రాంగణండాకా
తొందరగా వచ్చాను. ఈ ఉదయం
నుంచి నా మనస్సు ప్రిమితంగా లేదు;
తిన్నగా లేదు ప్రభూ ! కోవెలముందు
బధిరాంధులూ భిక్షువులూకూడా 'రంగా

రంగా' అని పిలుస్తూంటే, ఆలయంలోనికి
రావడానికి ధైర్యం లేకపోయింది. అయినా,
ఆగలేకపోయాను ప్రభూ! నన్నేనా
రమ్మన్నారు?

శ్రీరామానుజులు : (వాత్సల్యంతో)నిన్నేనయ్యా! ధనుర్మాసనే!

ధను : స్వామీ! నన్నేనా? ఆహా!

మోసాలన్ బధిరాంధభిక్షువులు

“రావో ప్రావవో ఓ కృపా

భూ సామీ” యని మోరలెత్తి పిలువన్,

లోలోన నేదో భయ

మ్మో సంకోచమొ త్రోసె వెనక్;

కప్పుడే మ్రోసెన్ “ఓహోహో ధను

ర్దాసూ రాగదవయ్య రా” యను

నుదాత్తాహ్వాన నిక్వాణముల్!

శ్రీరామానుజులు : (జాలిగా నవ్వుతూ) నాయనా!

శ్రీరంగనాయకుల అనుగ్రహ విధాన

మెట్టిదో వీకు తెలియదు -

రంగేశయాన గేహ

ప్రాంగణ దేహళిని నిలిచి, పలువయు నోరా

రంగా 'రంగా' యని పిలు

వంగా, వైకుంఠ మొరగు వాత్సల్యమునన్!
ధనుర్దాసూ! ఈమె ఎవరు?

ధను : నా భార్య - హేమాంగి!

శ్రీరామానుజులు : మంచి సౌందర్యవతి- చక్కని కన్నులు.
ధనుర్దానూ! ఈ ఉదయము
శ్రీరంగదేవులు తిరువీధి వేంచేసినప్పుడు,
ఉత్సవములో నీవు ఉన్నావుగదయ్యా!

ధను : చిత్తం! నేను .... (సంకోచిస్తూ ఆగుతాడు)

శ్రీరామానుజులు : నీవూ ? .....

ధను : నేనూ హేమాంగిని! హేమాంగి నా భార్య
స్వామీ!

శ్రీరామానుజులు : ఆ! అయితే ధనుర్దానూ! ఇంక
చైత్రోత్సవానకూ, శ్రీ సన్నిధానానకూ
ఎందకయ్యారావడము? భగవంతునివైపు
నీ చూపే తిరిగినట్లు లేదు. పాపం! ఎంత
నిశ్చలంగా వేశావయ్యా గొడుగు నీ
భార్యకు! ఆమె నేత్రాలకే కాదూ వేశావు
నీ గొడుగు? ఎందుకు ధనుర్దాసూ ఆమె
నేత్రాలకు పట్టావు ఆ గొడుగు?

ధను : (సంకోచిస్తూ అంతకంతకు ధైర్యంతో) ప్రభూ:

హేమాంగి కళ్లంత చక్కనివి ఇంక లేవు.
వాటికోసమే బ్రతుకుతున్నాను. ఒక్క
రెప్పపాటు వాటినుంచి నాదృష్టి
తప్పులేను. ఎంతకాలం ఉంటానో!
ఏమవుతానో! ఇంకో వస్తువు చూసి,
ఒక్క త్రుటికాల మయినా
పోగొట్టుకోలేను. అవి ఎండతగిలి
వాడిపోతాయని భయం వల్ల గొడుగు
పట్టాను.

శ్రీరామానుజులు : అబ్బా! (గంభీరంగా) వాటికన్న చక్కని
నేత్రాలు ఉంటే?

ధను : ఉండవు. లేవు.

శ్రీరామానుజులు : ఉంటే ?

ధను : వాటికే అహారాత్రాలు సేవ చేస్తాను.

శ్రీరామానుజులు : మంచిది. ధనుర్దాసూ! ముందు న్నావైపు
నిశ్చలంగా చూడు.

ధను : (ఒక్క చిటిక అయ్యాక).... స్వామీ! నన్ను
అలాగ చూస్తారెందుకు? నాలో ఏదో
కరిగిపోతూంది. నన్ను ఏదో
ఆవహిస్తూంది ప్రభూ! ప్రభూ! (ఒక్క
నిమిషం ఆగాలి)

శ్రీరామానుజులు : (విదానంగా గంభీరంగా) వత్సా! ధనుర్దాసూ!
అటు చూడు! సాక్షాత్కరించిన
శ్రీరంగనాయక స్వామి వారి
దివ్యనేత్రాలను! మహా ప్రభూ!
శ్రీరంగదేవా!

ఒక కను గ్రీష్మ భీష్మ కుతపోగ్రతరార్యమ మండలమ్ము; కా
ర్తిక శిశిరాంశు బింబముగదే యొకనేత్రము; లోకలోక శా
సకుడవు నీవ, నావలచు చల్లని సామివి నీవ; అక్షీయు
గ్మక మొకసారిగా విరియగా వెరగా యిక రంగానాయకా!

(రహస్యంగా చెవిలో అన్నట్లు) ధనుర్దాసూ!

ధను : (నెమ్మదిగా పరవశుడై రహస్యంగా అన్నట్లు)
ఆహా!

(“ఆహా, ఆహా” అనీ, ఓహోహో” అని, “అలాగ
చూడు- ధనుర్దాసు మూర్చిల్లాడు” అనీ,
“శ్రీయతిరాజులు ఎలాగ దుర్నిరీక్ష్యంగానూ
చల్లగానూ కూడా ఉన్నారో” అనీ, “చూడు
చూడు-ధనుర్దాసు లేచాడు” అనీ గొంతుకలు.
ఒక్క త్రుటికాలం నిశ్శబ్దం)

ధను : మహాప్రభూ! శ్రీరంగనాయకా!
(ఏడుస్తాడు-ఏడుస్తూ)

ఏలా దాచితి విన్నినాళ్లు, దయ లేనే లేదటయ్యా, భవ
 స్త్రీలాలోల విలోలనాంచల తట్టిల్లేఖా చలల్లాస్య; మే
 నాలోకించితిని, శిలాజడిమ పాయంబ్రదోయనా; రంగదే
 వా, లావణ్యపయోనిధీ! వివశస్పత్య మ్మాడనా కేక్కినె!
 (ఏడుస్తూ) తండ్రీ! ఎట్టి అనుగ్రహమయ్యా ఈ ధనుర్మాసుపై!
 నాతండ్రీ ! చిరదగ్ధజాంగలము

ప్రాణమ్మిద్దీ; యుమ్మత్కొప్పా
 స్వీతస్వీత కటాక్ష వీక్షణము

ప్రాప్తశ్మేషుమాలా గళ
 చీతస్రోతము ఒక్కమారయిన
 వర్షింపంగదే! ఆరునే
 మో తృష్ణాగ్ని? రవంత చల్లబడు
 నేమో జీవ మోయి ప్రభూ!

(ఏడుస్తూ) నా తండ్రీ ! రంగయ్యా!
 కన్నులు కల్పపూలయిన,
 కజ్జలరేఖ మిళిందబృందమై
 న, న్నను చూపు తూపయిన,
 నాశము మోస మశాంతి కాక యే

మున్నదయా దయావ్యయ పయోనిధి !
 అంధ జగత్తు లోపలన్

తెన్నులు తెల్పులో ! ఎదుట

నిల్పునొ మిన్నులు రంగనాయకా !
 కనులని నల్ల గలువలని
 అనుకొనుటే కాని, శత సహస్రార్థమ దీ
 ప్తిని మించి శతసహస్ర తు
 హినకర శీతలత నించునే రంగేశా !
 కనగ కవగ నీది కన్నేది? మిన్నేది?
 అడుగు లేవి? కడలి యడుగు లేవి?
 ఎరుగనైన లేను ఏమేను లేని నీ
 వీ దృగాళి నెట్టు లిమిడినావు!
 వెలికిన్ జూచెదవో, లో
 పలికిన్ జూచెదవో, యింక్క బహిరంతరముల్
 వెలుగో, ఆనందమొ, ఇది
 జలనిధియో చదలొ తెలియజాల రమేశా !

(ఒక్క చిటిక విశ్మయము)

శ్రీరామానుజులు : ధనుర్దాసా! ఇదుగో శ్రీపాదతీర్థము
 సేవించు. అమ్మా హేమాంగీ! ఇదిగో
 నీవూ సేవించు. రండయ్యా ఇటు!
 పరాశరా! బాలార్యా! గోమతా! విష్ణుచిత్తా!
 అందరూ సేవించండి! అమ్మా
 హేమాంగీ! రా.

(అందరూ కలిసి శ్రీ రంగనాయక ప్రభువుల్ని కీర్తిస్తారు)

జయ జయా జయ ! జయ జయా జయ!
 రమాప్రియా జయ ! శుభాశయా జయ!
 జయ జయా జయ! నిరామయామృత
 సదాశయా జయ! జయా జయా జయ!
 సురాసురానత శిరస్పరత్నమ
 గళన్మరంద స్నపిత పదయుగళ!
 చరాచరాత్మక జగన్నికాశయా
 దయామయా! జయ జయా జయ !
 మునీశయోగి జనతా దృగంచిత
 మణీఘ్రిణీ రంజిత పదయుగళా!
 దినేశ తారా శశాంక హారా
 ఫణిశ శయ్యా! జయ జయా జయ!
 (దేవాలయమంట ఘణాఘణా ఘణా ఘణా మ్రోగుతుంది)

సా యుజ్యము

పాత్రలు

మల్లబుడు	...	మహాకవి, శివగణసేవకుడు
శివశర్మ	...	చెలికాడు
మల్లణి	...	దేవదాసి
మందయాన	...	చెల్లెలు

సాయుజ్యము

మొదటి రంగము

(కాశ్మీరదేశములో భారతీపీఠ నగరమున మల్లణుడను మహాకవి ఉండేవాడు. తరుణసుందరుడు, భాగ్యశాలి, పండితుడు, శివగణ సేవకుడు ఈ మల్లణుడు. దివంగతుడైన తండ్రి స్వర్ణభట్టారకు డిచ్చిన అఖండధనముతో వాయిగా కాలక్షేపము చేయువాడు.

భారతీపీఠనగరములో శ్రీ విజయేశ్వరస్వామి ఆలయ ప్రాంగణములో మల్లణుడూ, అతని చెలికాడు శివశర్మ, చాలా దూరాన దేవళములో మంటాధ్వని - సన్నాయిపాట- కొన్ని మందర గంభీరస్వరా లుచ్చరించే 'సమశ్శివాయ చ శివతరాయ చ' అన్న మంత్రపాఠం, తాళపుచివ్వల హంగుతో దేవదాసి పాడే కీర్తన స్మరణ- ఈ ధ్వనులన్నీ బాగా దూరం నుంచి-)

శివశర్మ : నీవు చూడవు, నన్ను చూడనీయవు మల్లణా. నిక్షేపం వంటి మేళం సాగుతున్నది మంటపం వద్ద.

మల్లణుడు : అట్లా అనకు, శివశర్మా! సావిమేళం చూడ్డానికి వచ్చామా, స్వామి సంధ్యాతాండవం సందర్శించ దానికి వచ్చామా?

శివశర్మ : నేను మొదటిదానికోసమే వచ్చాను, ఎప్పుడూ దాని కోసమే వస్తాను. సాయంకాల మయేసరికి నగరంలోని వారనారీకోటిలో సగం ఇక్కడ ఉంటుంది. వాళ్ళు ఒక్క ఓరచూ పయినా నాకు ప్రసాదించరు గాని నేనుమాత్రం వాళ్ళను తేరిపార జూస్తాను సుమీ!

మల్లణుడు : (నవ్వుతూ) అది ధర్మం కాదు.

శివశర్మ : అంతే కాదు. వినూ, ఈ ద్వారతోరణంలో నిలబడి, మొట్టమొదటి వేళకు చిరునవ్వుతో స్వాగత మిస్తాను. చిట్టచివరి వేళను చూపులతో సాగనంపి చివారున ఇంటికి పోతాను.

మల్లాణుడు : శివశర్మా, వీరిలో ఎవరయినా ఒక్క ప్రయురాలిని ఏరుకున్నావా?

శివశర్మ : అదే నాతో వచ్చిన చిక్కు. నేనలాగ చెయ్యలేను, “ఇదుగో ఈ కురంగి నాదీ, ఈ కువలయాక్షి నాదీ” అని ఆ నిముషానకు ఎప్పటి కప్పుడు నిశ్చయించు కుంటాను. మళ్ళీ మళ్ళీ మొదటి కొస్తాను. కానీ ఈ మధ్య కొంచెం స్థిరపడుతుంది మనస్సు.

మల్లాణుడు : ఎవరి మీద?

శివశర్మ : మల్లాణి చెల్లెలు మందయాన మీద.

మల్లాణుడు : మల్లాణి ఎవరయ్యా! నాపేరు తగిలించా వామెకు?

శివశర్మ : నీ పేరే కాదు. నీ విద్యా, నీ శివభక్తి - అన్నీ ఉన్నాయామెకు! నీవే మంటావో అని గాని - నీకు ఈడూ జోడూను. మందయానతో మనం సంతృప్తి పడతాం.

మల్లాణుడు : ఎవరయ్యా ఆ మల్లాణి ?

శివశర్మ : అలా! అదుగో అదుగో ఆ మంటపం వద్ద సరస్వతి లాగ పాడుతూ, రంభలాగ నృత్యం చేసేదే మల్లాణి.

అటు నడుద్దామా? (గారాంగా తొందరపెడుతూ)
రావయ్యా, రా రద్దూ, మల్లణా !

మల్లణుడు : నడు !

(పాట, నాట్యం, చప్పుడూ బాగా సమీపిస్తాయి)

మల్లణి : (పాడుతూ స్వత్యం చేస్తూ అభినయిస్తుంది)

నీ కన్న సాగసుకా డేడయా నా స్వామి
నీ కన్న నా వేలు పేడయా !
నీ వన్న నా మనసులో వెన్నెలలు కాయు
క్రొన్ననలు పూయు - నా స్వామి!
కరగు తరగల గంగ బట్టి - నా స్వామి
చెదరు జడలను పాదివి చుట్టి
ఆ పాగపై సాగ నెలవంక పుపు వెట్టి
మల పట్టి మన సట్టె మరిగించినా వయా
నీ కన్న కోడెకా డేడయా - నా స్వామి.

శివశర్మ : (పాట పూర్తి అవుతుంటే) మిత్రమా, మల్లణా! ఏ
మంటావిప్పుడు? హయ్యోపరధ్యానం! అనుకున్నంత
పనీ అయిపోయింది. ఇహ తేలిపోయింది. చంపేసే
వాడవు, కవిత్వమనీ, కాళిదాసనీ, ఇంకా మాటలు
వినముగదా! హయ్యో! ఇలయ్యా గర్భాలయం.
స్వామి దర్శనానకు వెళ్ళాలి కదూ మనం. సారి సారి!

ఎటు తిప్పినా అటే తిరిగితే ఎలాగ, దిక్పదర్శన
యంత్రం లాగ? హమ్మ! హమ్మ మల్లణీ! ఎంత పని
చేసేశావు!

మల్లణుడు : (నవ్వుతూ) చాల్లే. నడు. స్రదోషసమయం కావచ్చింది.
విజయేశ్వరుల దర్శనం చేసుకుందాం.

(నమశ్శివాయ శివతరాయ చ అన్నమంత్రం దగ్గరగా
వినబడుతుంది)

(గర్జాలయం దగ్గర)

మందయాన : అక్కా! నీ కన్న భక్తురాలు ఈ నగరంలో లేదు.
కీర్తన పాడి అభినయిస్తున్నప్పుడు నీ వెలా గుంటావో
తెలుసునా? భగవంతుని విగ్రహంవైపు చూస్తున్న
ట్టుండవు. పరమశివుని పలుకరిస్తున్నట్లుంటావు.
ఒక్కొక్కప్పుడు నీ కళ్ళల్లో కైలాసగిరి శృంగం,
సంధ్యానాట్యరంగం, పరమశివులూ అద్దంలోవలె
కనపడతారు. అప్పుడు నీ పాట గంగానదిలాగ
గలగల మంటుంది. దానిలో భావం నెలవంకలాగ
మిరిమిల మంటుంది.

మల్లణి : సరే లేద్దా.

(హర హర అన్న పాట మల్లణుని కంఠస్వరంలో వినబడుతుంది)

మల్లణి : ఆహా! ఎవరా మహేశ్వరులు! ఎంత ప్రపత్తితో
మహేశ్వరుని కీర్తిస్తున్నారు! నడు మందయానా!

గర్బాలయం వైపు. ఆహా! ఆ కంఠస్వరంలో కచ్చసీ
గేయమూ, శ్రీ దేవిగానము. సాక్షాద్విష్ణువు చేతి
మర్దల ధ్వనీ, కలిసి మోగుతున్నాయి. ఈ సమయాన
మహానటులు తాండవం ఎంత వివశులై చేస్తారు!

(గర్బాలయం నమిపిస్తారు)

మల్లెణుడు : (హట, మధ్య మధ్య శివశర్మ కూడా కలిసి పాడవచ్చు)

హర హర హర హర హర హర !
హర హర హర విజయేశ్వర !
విజయేశ్వర ! శివ శంకర !
శంకర ! భక్తవశంకర !
హర ! పురహర ! హర స్మరహర !
కరధృత భీకరకర్పర !
కటకీకృత కాకోదర !
దరహసితానన సుందర !
రజత శిలోచ్ఛయ మందిర !
హర హర ! సురగంగాధర !
హర ! హాలాహల కంధర !
జటారూఢ చంద్రాంకుర !
నిటాలాగ్ని నిష్ఠుర ! హర !
మోహన ! లోకావన ! భవ
కానన పటు దావదహన !

యోగిహృదయ భవనా ! భవ !

పావన ! గిరిజా రమణా !

మందయాన : ఏలే! అక్క! అంత ధ్యానముద్రలో మునిగిపోతే ఎలాగా? స్వామిసేవ పూర్తి అయినా ఇక్కడి నుంచి కదలి లేకపోతున్నావు? ప్రసాదం కూడా పుచ్చుకోలేనంత పరధ్యానంలో ఉన్నావు. సరి సరి మనిషిక్కడా మన సెక్కిడోలా గున్నావు.

మల్లాది : మందయానా! ఆయ నెవరే?

మందయాన : ఎవరో?

మల్లాది : ఆ కీర్తన పాడినవారే! ఆ పిచ్చి బ్రాహ్మణునితో వచ్చిన వారు!

మందయాన : ఎవరో! అంతకన్న పిచ్చివారు! మల్లాది లమ్మా!

మల్లాది : వారేనా మహాకవులు? ఎంత తేజస్వి! మందయానా!

మందయాన : పరమశైవు లాయెను?

మల్లాది : శైవులే కాదు, శివునిలాగే ఉన్నారు.

మందయాన : ఇహ నేం?

నీ కన్న సాగసుకా డేడయా - నా స్వామి
నీ కన్న కోడెకా డేడయా !

(అని వెలుకారంగా పాడుతుంది)

మల్లణి : తప్పు మందయానా ! అలా ఆనకు (నిట్టూరుస్తుంది)
రా ! ఇంటికి వెడదాం.

మందయాన : ఎవరింటికి? వారి ఇంటికి రానీ రేమో!

మల్లణి : కాదే ! నడు.

రెండవ రంగము

(నగరపీఠి. శివశర్మ, మందయాన)

శివశర్మ : ఆగు !

మందయాన : నువ్వే ఆగు.

శివశర్మ : ఎవరు నువ్వు?

మందయాన : నువ్వెవరో ?

శివశర్మ : మనం మహేశ్వరులం

మందయాన : మనమూ అట్టివారమే.

శివశర్మ : ఇహనే! ఈడూ జోడు కుదిరింది- ఇన్నాళ్ళకు.
ఏ పనిమీద వెడుతున్నావు?

మందయాన : నువ్వేపనిమీద?

శివశర్మ : శివకార్యం మీద !

మందయాన : నేను పరమశివ కార్యంమీద!

శివశర్మ : ఇద్దరమూ ఒక పనిమీదే వెడుతున్నాం. కాబట్టి-
ముందు మనిద్దరమూ జట్టుగా, మహాకట్టుగా
ఉండాలి. కలిసి, పని చెయ్యాలన్నమాట. నీవు
మందయానవు; మల్లణి చెల్లెలువు.

మందయాన : నీవు మందబుద్ధివి; మల్లణుని చెలికాడవు. అయితే.

శివశర్మ : అయితే - తెలిసిపోయింది. ప్రభువులు కలిస్తేనే
కాని పరివారం చిక్కులు తీరవు. అంతేనా ?

మందయాన : అంతే.

శివశర్మ : సరే, అలాగే చేదాం. ఈ రాత్రి మొదటిజాము
కాగానే మల్లణి మహాకవిత్ మేము మీ ఇంట
సిద్ధం. నాకు నమస్కారం పెట్టి సెలవు పుచ్చుకో!

మందయాన : (నవ్వుతుంది)

మూడవ రంగము

(మల్లణి ప్రాంగణం)

- మల్లణి : (గారాంగా) ఎందు కలాగ చేశారు చెప్పండి? తప్పు కాదూ?
- మల్లణుడు : నేను తప్పు చేయను. మరి నీవు నా మనస్సులో నిండిపోయాక, తప్పనేది ఆలోచనలో కూడా రావడం లేదు.
- మల్లణి : అలా అనవచ్చునా? మీకు తెలియని ధర్మం లేదు గదా!
- మల్లణుడు : (నవ్వుతూ) నీ దయ ఉంటే, నాకూ ఆ నమ్మకమే ఉంది.
- మల్లణి : ఉండేనా ఇలా చేశారు? నగర మంతా గగ్గోలుగా ఉంది. మల్లణి వేశ్యాబుద్ధి పోగొట్టుకోలేదు, అమాయకుణ్ణి చేసి ఐశ్వర్యమంతా హరించుకుందీ అంటున్నారు.
- మల్లణుడు : లోకం అనుకుంటుందని ఏవని అయినా మానేస్తామా? వివేకం వద్దంటే మానేస్తాం గాని! నా వివేకం నాకు ఈ కార్యం దోషం అని చెప్పలేదు. మల్లణీ! నా ఐశ్వర్యం అంతా నీ కీచానంటే, నిన్ను లోబరుచుకుందామనీ

ఇయ్యలేదు, నా ప్రేమ రుజువు చేసుకుందామనీ ఇయ్యలేదు. ఇచ్చాను అంతే. నా భాగ్యభారం అంతా నీ మీద ఉంచాను అన్నమాట. నీ యెడ అనురాగం కన్న కూడా నాకు గౌరవం ఎక్కువ.

మల్లాది : స్త్రీలంటేనే మీకు గౌరవం ఎక్కువ. నగరపీఠిలో ఏ స్త్రీ అయినా ఎదురయితే తల వంచుకుని పక్కకు తప్పుకుంటారట.

మల్లాణుడు : ఆమాటల కేం లే; కిట్టనివాళ్ళన్నవి.

మల్లాది : (నవ్వుతూ) శైవులకుకూడా శివునిపాలికలు ఉంటాయన్నారు కదా పెద్దలు, పరమశివులు పార్వతీదేవికి సగం శరీరం ఇచ్చారు. శిరస్సుపై గంగమ్మను ధరించి పెద్ద చేశారు.

మల్లాణుడు : (నవ్వుతూ) అలాగయితే నేను మహేశ్వరులకన్నా రెండు కారణాలవల్ల గొప్పవాడను. ఒకటి, నా శరీరంలో ప్రత్యణువులో నిన్నే నింపుకున్నాను. రెండు, నాకిద్దరు ప్రేయసులు లేరు.

మల్లాది : (నవ్వుతూ) సరిసరి. ఇదొకటా! (నిట్టూరుస్తూ) మీరన్నంత నమ్మకంగా, గర్వంగా నేననలేను గదా! ధైర్యంగా అన్నా, ఎవరు నమ్ముతారు?

మల్లాణుడు : నేను. ఒకరి సాశీల్యం కాని, వ్యభిచారం కాని నలుగురి నోట్లోనూ ఉన్నాయా? కులాన్నిబట్టి గుణనిర్ణయం

చేసే మందబుద్ధిని కాను. అయితే నిన్నెలాగ గ్రహించగలిగే నంటావా? చెప్పనా ?

మల్లణి : చెప్పండి.

మల్లణుడు : (నవ్వుతూ) కొంచెం కవిని గదా! నా చూపు నిజం కనబడేటంతలోతుగా దొలిచి దొలిచి చూస్తుంది. ప్రేయణ్ణీ కూడా అయ్యానిప్పుడు. ఆ చూపు మరీ నిశితమై పోయింది. విన్ను చూడకమునుపు నాకు నిజమేదో తెలిసేది కాదు. అంతేకాక అనురాగంవల్ల ఆర్ద్రమూ, బరువూ అయిపోతాయి నవ్వు, చేష్ట, ముఖమూను, ప్రేమికుల హృదయాన్ని ఇట్టే పసి గట్టవచ్చు. ప్రేమికులు అమాయికులు.

మల్లణి : అవును. వాళ్ళ అంతరంగమే కాక మూర్తి అంతా కూడా తేటనీటి కొలనులాగ ఉంటుంది.

మల్లణుడు : వట్టి కామ మున్నచోట చూపు రేపుతుంది. కలత పెడుతుంది. ప్రత్యుత్తరంకోసం నిలబడినట్లా, నీవే మిస్తావూ అన్నట్లా తొందర పెడుతుంది. నిష్కల్మషమైన అనురాగ మున్నచోట చూపు కరగిపోతుంది. మెరిసిపోతుంది. అంతే. ఈ విషయం గుడ్లగూబలకు తెలియదు. ఇంతకన్న గొప్ప అనుభవం లేదు. అంతే కాక ఏ ఒక్కరినయినా ప్రేమిస్తేనే అందరినీ ప్రేమించగలరు?

మల్లణి : ఎట్టిసత్యాన్నయినా ఎంత తేలికగా చెప్తారు! ఇదివరకు నా మనస్సు గూటిలో పక్షిలాగ రెక్కలు ముడుచుకుని కూర్చుండేది. ఇప్పుడో పక్షాలు తెరచాపల్లా విప్పుకుని కనబడిన ప్రతిప్రాణినీ పలకరిస్తానంటుంది. నాకీప్పుడు ఆయిష్టలంటూ లేరు.

మల్లణుడు : ఆ, అవును. కనుకనే నీ అనురాగ మంటే అంత నమ్మకం నాకు.

మల్లణి : మొన్న మీతో ఒకటి చెప్పదాం అనుకున్నా. మీరు మాట్లాడేటప్పుడు డెప్పుడూ మిమ్మల్ని వెర్రిగా చూడాలని ఉంటుంది. మీ కళ్ళూ కపోలాలూకూడా మాట్లాడుతాయి. మీరు వెళ్ళాక అలాగ చూస్తూ పడుకుంటాను. నా బ్రతుకంతా ఆనందవాహినిలో పడవలాగ వదిలేసి. అప్పుడు మందయాన అంటుంది కూడా 'ఎవరూ ఎదురుగా లేనప్పుడు కూడా ఎవరో ఉన్నట్టు చూస్తావేమి అక్కా!' అని.

నాలుగవ రంగము

శివశర్మ : నువ్వు చెప్పు మా మల్లణుడంత వెర్రివాడు ఈ పట్టణంలో మరొక డున్నాడా? భాగ్యమంతా మీ అక్కకు సమర్పించి ఊరుకున్నాడు.

మందయాన : ఇదిగో, నీమీద ఇష్టం కనుక ఊరుకున్నాను. కానీ ఈ మాటలు మరొకరంటే బుర్ర కైలాసం దగ్గర ఎగిరి పడేది!

శివశర్మ : అదుగో? ఆ మగధోరణి పనికి రాదంటాను.

మందయాన : మరేం చెయ్యను, నువ్వు ఆడంగివీనుగువని రుజువయ్యాక. మా అక్క ఆ భాగ్యంలో ఒక తృణమైనా ముట్టుకోదు తెలుసా? ఇద్దరిపేరా గుళ్ళూ గోవురాలూ కట్టిస్తుంది. గురుకులాలు పెట్టిస్తుంది. సత్రాలు ప్రతిష్ఠిస్తుంది.

శివశర్మ : అందుకే పోనీలే అని ఊరుకుంటున్నాను.

మందయాన : లేకపోతే ఊరుకోక ఉవ్వెత్తున అడ్డొచ్చేవాడవు కాబోలు! నీ బోడి పలుకుబడికి.

శివశర్మ : ఆ! నా పలుకుబడి నీకేం తెలుసు! మొట్టమొదట వారు ఇద్దరినీ ఎదురుగా పడేసినవా డెవడు? మాంచి మంగళసమయం చూసి, అంటే స్రదోషకాలంలో సాక్షాత్తు శివాలయంలో, మనం మదనదేవుడులాగ మాధ్యస్త ముండి “ఊ నై” అన్నాము కనుక కాని -

మందయాన : ఓయి వెరిపీనుగా!

శివశర్మ : ఆ తిట్టు మనమీద నీకుండబడ్డ అనురాగం తెలియ బరుస్తుంది. కనక మళ్ళీ ఊరుకుంటున్నాను. మళ్ళీ మళ్ళీ ఊరుకుంటాను తెలిసిందా వెరిమొహమా! అయితే ఇప్పుడు నాకొక ధర్మసందేహం బపీ మని విడిపోయింది. ఇప్పుడు మీ తల్లి మీ అక్కకు ధనగుప్పుణ్ణి ఎందుకు తారుస్తుందో తెలిసిపోయింది.

ధనగుప్పుడి ధనంతోకూడా సత్రాలూ, గుళ్ళూ, గురుకులాలూ కట్టించి లోకానికి మేలు చేద్దామనీ- అవునా?

మందయాన : ఓరి కంచరగాడిదా! ఆ దిక్కుమాలినధనంలో గవ్వ ముట్టుకోదు అక్క. ఆ ధనగుప్పుడివైపు అరకం బయినా చూడదు. నువ్వు కుక్కవు కనక అలా మొరుగుతున్నావు.

శివశర్మ : నేను మొరుగుతున్నాను. నీ కంఠస్వరం మహా శ్రావ్యమైనదిలే. సరే! నేను గాడిద, కుక్క-మొదలైన జంతువు లన్నీని! ఈ పనులు చేయించే మీ అమ్మకూడా కొంతవరకు ఈ తిర్యగ్వర్గులోకే వస్తుంది కదా. మీ అమ్మకడుపున నీవుమాత్రం కథల్లోలాగ మనిషివి పుట్టుకొచ్చావు. ఇక నాతో స్నేహంకూడా కుదిరినా, నువ్వుమాత్రం మనిషిలాగే మిగిలి ఊరుకున్నావు! నాతో స్నేహంవల్ల మా మల్లణుడి చెవులుకూడా పాడుగ్గా అవుతాయేమో దైవమా!

మందయాన : ఏడిశావు! కళ్ళున్నవాడు కనుక నీ స్నేహ తుడికీ మా అక్కలో విశ్వాసం ఎప్పుడూ రవంత చలించదు.

శివశర్మ : అలా అనకు. కళ్లులేని నాకు నీలో విశ్వాసం రవంత పోయిందా? ఊరికే సన్నిపాతజ్వరంలాగ ఎక్కువై పోతుంది కానీ - ఒక్క చిల్లిగవ్వ నీ కియ్యక పోయినా, నీవు నన్ను వదలడం లేదు. ఆశ్చర్యం!

మందయాన : నీ కూతల కేం లే ! పోదాం రా! అదుగో ఆ
నల్లకొండలపై మేస్తూన్న మేఘాలు బయలులో
బడి ఉరకలు వేస్తున్నాయి. దిక్కులు వెర్రిగా
నిట్టూరుస్తున్నాయి. గాలివాన వస్తుందేమో. పాపం
అక్కీదగ్గరకి పరుగెత్తాలి! ఈ మధ్య అక్కీ ఏదోలాగ
మారిపోయింది. ఇదివరకు ఎవరో ఎదురుగా ఉన్నట్టు
చూస్తూ ఉండేది. ఇప్పుడు వారే లోఫల ఉన్నట్టు
చూసుకుంటుంది.

(గాలివాన మొదలు) అమ్మయ్యో! పోతా!

తుది రంగము

(రాత్రి, హెరుగాలీ, గాలివాన, తేలుపులు వేసి ఉన్న ఇంట్లోకి వనజదాట్లు
మాటలు ముంభెయ్యకూడదు. మల్లణుని ఇల్లు)

మల్లణుడు : ఎవరదీ?

మల్లణి : స్వామీ! నేను !

మల్లణుడు : అదేమి? మల్లణీ! ఇప్పుడొచ్చావు? అయ్యో! తడిసి
ముద్దయిపోయావు! పావం! అయినా ఎంత
మోహనంగా ఉన్నావు! మల్లణీ! అలాగే ఉండు! ఈ
మూర్తిని కూడా మనసారా చూడనీ! ఆహా! తొలకిన
గంగాజలంలో తడిసిన శివమూర్తిలా గున్నావు. మల్లణీ,
ఈ గాలివానలో వచ్చావేం? ఏమి రాత్రి ఇది!

మల్లణి : ఏమి రాత్రి ఇది? స్వామీ! నా దగ్గరగా రండి ఇల్లాగ! ఇలా నా చేతులు పట్టుకోండి. నన్ను దగ్గరగా అదుముకోండి. స్వామీ! హబ్బ! నా మనస్సు మనస్సులో లేదు ప్రభూ! ఈ రాత్రి పరమశివులు పట్టణవీధులలో సంచారం చేస్తున్నారు. నేనింట్లో ఎలాగ ఉండగలను? నా తల్లి తీసుకొని వచ్చిన ధనగుప్పుడు శయ్యాగారంలో హాయిగా నిద్ర పోతున్నాడు. ఎవ్వరికీ తెలియకుండా నేనిలాగ వచ్చాను.

మల్లణుడు : పాపం! ఎంత తడిసి పోయావు? ఎలాగ రా గలిగావు?

మల్లణి : ఎలాగ ఉండిపోగలను? మనస్సులో గాలివాన రేగిపోతుంటే, ఎలాగ ఉండి పోగలను? ప్రతి గాలిమూలుగూ మీ పిలుపులాగ వినబడితే! మీ పిలుపే, శివుని పిలుపే! అదుగో ప్రమథులు శంఖాలు ఊదుతున్నట్లు, వినండి, ఏమి గాలి!

మల్లణుడు : ఇక్కడి కొచ్చినా నీ మనస్సు శాంతంగా ఉన్నట్టు లేదే! మల్లణీ, నీ విదివర కున్నట్లు లేవు. ఇదివరకు దేవళంలో విజయేశ్వరుల శిఖిమీద బాలచంద్రరేఖలాగ నిశ్చలంగా ఉండేదానవు. ఇప్పుడు మహానలుని శిరస్సుపై త్రుళ్ళింతలాడే గంగాదేవిలా ఉన్నావు! నీ వలాగ ఉంటే నా మనస్సు కూడా కల్లోలంగా ఉన్నది. చిత్రం, నీవు నాలో నిండిపోవడంవల్ల, నీతో కూడా మారుతుంటాను కాబోలు !

మల్లాది : అదిగో అదిగో! శంఖధ్వని! కాదు కాదు, వినండి!
వృషభ వాహనం రంకె వేస్తోంది. రమ్మంటుంది.
ఊహా! కాదుపాము పేరులు బుస్సు మంటున్నాయి.
(కొంచెం ఆగి) స్వామీ! ఎన్నాళ్ళయింది మనం
దేవళానికి ప్రభుదర్శనానికి పోయి!

మల్లాది : ఏమో నాకెప్పుడూ శివసాన్నిధ్యంలో ఉన్నట్టే ఉంది.

మల్లాది : కాదు స్వామీ, నడవండి! వద్దు, ఇక్కడ ఆగవద్దు.
దేవళానికి పోదాం. ఎలా గుండగలం? పరమశివులే
మనల్ని పేరెత్తి పిలుస్తుంటే! అదుగో “మల్లాణా!
మల్లాణా!” వినరేం. నడవండి. ఇలాగ ఏదీ చేయి?
రండి ఇలాగ (తలుపు తీసిన చప్పుడు) వస్తున్నా.
విజయేశ్వరా! నీ భక్తుణ్ణి తీసుకు వస్తున్నా. నా
తప్పు లేదు. నన్ను మన్నించు తండ్రీ! ఊహా
హా హా (వణకుతూ)

కైలాసపురి నుండి కాశికై

కాశికాపురి నుండి దాస్యికై

వేంచేసినా వయా విజయేశ్వరేశ్వరా!

కరుణానిధీ ! ఓయి లావణ్యశేవధీ.

మీరూ పాడండి. ఊహా త్వరగా! తొందరగా!

విరిసి జాబిలి మల్లి రేకగా,

దరిసి తేనియల మువ్వాకగా

కురిసి మాపయి ధార ధార ముంచెత్తరా!

కరుణించరా స్వామి విజయేశ్వరేశ్వరా!

ఆఁ. అదుగో దేవళం. హమ్మయ్యా! చెప్పాను గదూ! వినండి. ఈ అర్థరాత్రి విజనంగా ఉండవలసిన దేవళంలో ఎందుకు చెప్పండి ఈ కోలాహలం? అదుగో, గర్జారయం తెరచి ఉన్న దెందుకు చెప్పండి? మహేశ్వరులు కొలువు దీర్చి ఉన్నారెందుకు? మన కోసమే! మన కోసమే! నడవండి. తొందరగా, అమ్మయ్య, స్వామిపాదాలమీద పడి కీర్తించండి. ఆనాడు పాడినట్లు !

మల్లణుడు : (శంతగంభీరంగా) మల్లణీ! అంతా వింతగా ఉంది నాకు! ఎట్లా కీర్తించగలను? నాలో, నా మనస్సంతా ఒక్కరే నిండిఉన్నారు. ఒక్కరే! మల్లణీ! నీకే గాని మహేశ్వరులకు చోటు లేదు నా హృదయంలో, స్వామి మూర్తిమీద నాకళ్ళయినాస్థిమితంగా నిలవడం లేదు, నీ వెదురుగా ఉంటే, నీ వెదురుగా లేకపోతే, నా మనస్సు అసలే నిలవదు.

మల్లణి : స్వామీ! ఇటు చూడండి. ఇటు. ఇదుగో! నేనిల్లాగపోయి మహాదేవుని వెనుక నిలబడతాను. చూడండి, ఇలాగే, నాచేనే, చూడండి. చలించకుండా- ఊపిరి వదలకుండా- రెప్పవాల్చకుండా- ఇలాగే - ఇలాగే.

(చివరిమాటలు దూరంగా కరగిపోతాయి)

మల్లణుడు : ఆహా! హరహర ! హరహర! (నిట్టూరుస్తాడు)

(వాట, మెల్లగా, సందేహిస్తూ)

ఆహా! రథేకృతక్ష్మామండలా!
ఓహో! సరీస్పపశ్రీకుండలా!
నీహారశిఖరి పు
త్రతీహారి హృద్వరా!
హరహరా! హరహరా! హరో!

ఆహా! ఏమిది! మనస్సులో మంచుగడ్డలాగ ఏదో
కరగిపోయింది. మల్లణీ! మల్లణీ! ఏదీ? మహేశ్వరా, ఎక్కడున్నా
వయ్యా? మల్లణీ, నన్ను మోసం చేస్తున్నావా? ఇదేం మాయ? నీవు
పరమశివుని వేషం వేసుకుంటున్నావా, పరమశివులు నీ మోహినీ
రూపం ధరిస్తున్నారా? అయ్యయ్యో! అయ్యయ్యో! ఎలాగ నేను
తెలుసుకోవడం? ఎలాగ మల్లణీ? ఎలాగ మల్లణీ!

(చద్యం)

ఏలాగువే మల్లణీ?
స్వామి ఏమందు?
మందుడ!
మననంత సందియములె!
తుదిమొదల్ తెలియ దేదో!
వింత నందెలో వెరగాయె!
ఎరు కంత కరగిపోవు తెర గాయె!
మేనంత తెరచిన చూపాయె!

చూపంత నిండిన రూప మాయె!

నీవా!

నీవా!

మల్లెపూవో వెన్నెల ప్రోవా తలపైన!

అళికాన తిలక మౌన్, అనలనేత్రమె యౌనా!

ఆ అరుతపొగడపూలచేరొ, కాకోదరమాల సారొ!

అరెరె! నామ్రోల సుందర తరుణమూర్తి

నీవా, మల్లణి! నా తండ్రి నీవా నీవా!

(పాట) .

జయ మల్లణి! ప్రేయతమ! జయ!

జయ ప్రేయతమ! శివ! శివ! జయ!

శశి కేరీట! జటాజూట

సారధునీ చలక్పపీట!

తండ్రి, మహేశ్వరా!

(పద్యం)

ఓవని లజ్జ నీ పదపయోజములన్

బడిపోదు, ఆ పయిన్

నాపయి సుంత వంగి, కరుణా

వరుణాలయ, నీవు చేతులన్

జాపెదు, అంత నా బ్రతుకు

చల్లబడున్ జలుజల్లులైన సా

రావగ నీటిసోనల హిమాంశువు

వంక తొలంకు వానలన్.

తండ్రీ! అఖిలలోకమోహన మైన నీ మూర్తిని ఇప్పుడు
దర్శించలేక పోతున్నాను.

ఆవగ సోగపాగ నెటు తొదల

జాట్టితో, ఎట్లు పెట్టితో

ఆవయి ఓరగా నవమధాకర

రేఖ తురాయి గాగ, నీ

రూపు కనుంగొనన్ మనసు లో గొన

తొందర తొను కాని నీ

దాపున నిల్చి నీ యడుగు దామర

చూపులె నిల్చజాలనే?

పతితపావనా! నన్ను క్షమింపవూ?

మదనారీమృదులాంకపాళి,

కుచయుగ్మస్పృరశయ్యాళి, మొ

హ దశాఘోరనిశాసుమస్తే

వివశం బైపోయె నాశీర్షమో

మదనారీ! ఒకసారి నీ చరణపద్మ

మ్మంటగా నిమ్ము నా

బ్రదుకుం ద్రోవల క్రొత్తప్రాద్దు

వెలుగుం బంగారముల్ నిండగా!

విను మిదె, చేతు లెత్తి వినిపించెద
 నే నొకతూరి తెల్వి మా
 లిన జడుడన్, విమూఢుడ, మలీమన
 హృత్తుడ, చిన్నుడన్ శతుం
 డ నగుట, యంత్ర కర్మకలనంబు
 ఘటించకు; ఆజవంజవం
 బను గహనంబు నింక, అభవా?
 చొరజాలను తండ్రి, వెండియున్!

ఓం నమ శ్శివాయ చ
 శివ తరాయ చ
 నమ శ్శివాయ చ
 శివ తరాయ చ
 నమ శ్శివాయ చ
 శివ తరాయ చ

(గట్టిగా శంఖధ్వని)

(శ్లోకం)

కాంతా కచప్రచయ పుష్పసుగంధి గంధ
 లుబ్ధ భ్రమత్ భ్రమర కర్చుర కంఠరాయ,
 గంధర్వ యక్ష సుర సిద్ధ కిరీట కోటి
 సంఘట్ట ఘృష్టచరణాయ, నమ శ్శివాయ!

(శంఖ ధ్వని)

గుహాడు

పాత్రలు

శ్రీ రాముడు

సీతాదేవి

అక్షణుడు

సునుంతుడు

గుహుడు

మొదటి నిషేధుడు

రెండవ నిషేధుడు

పడవవాళ్లు—ముగ్గురు ఆడ, ముగ్గురు మగ

గుహుడు

కవి

“జాహ్నవీ నీరములతోడ, సదమలాశ్రు
పూరములతోడ కడిగెను మును గుహుండు,
ఆర్ద్రసుకుమార సుందర మ్మడుగుదోయి
చిన్నె లెన్నుండు విలుచు నీ జీవికవయి!”

(సీతారామ లక్ష్మణులు వనవాసమునకు వెళుతూ, గంగానది దాటడానికి
శృంగిబేరగ్రామమువైపు వస్తున్నట్లు, నిషాదరాజు గుహుడు వింటాడు. విని,
భక్తుడు ఆతిథ్య సన్నాహాలు చేస్తాడు.)

(దూరాన శృంగిబేరగ్రామములో కంకలము. దానితో కలిసి, గంగానది
ఒడ్డుల్ని కొట్టుకునే చిన్న కెరటాల గలగల)

గుహుడు : తోవలో రాళ్ల రప్పలూ అవీ తీసి పారేశారా?

మొదటి నిషాదుడు : ఆఁ !

గుహుడు : కంచెలుకూడా కొట్టివేసేశారా?

రెండవ నిషాదుడు : ఆఁ ! ఆఁ !

గుహుడు : ముళ్ళపాదలూ .....

మొదటి : హబ్బ! కొట్టి పారేశామయ్యా బాబూ!

గుహాడు : తొందరపడకు నాయనా! ఒక్క ముల్లగా లేకుండా ఏరి పారెయ్య వలసిందయ్యా! పారపాటున ఒకటి అరా ఉండిపోతుందేమో బాబూ! అయ్యయ్యా! అందుకే కాదూ, నాయనా, లేతలేత పసరుటాకులు మార్గమంతా వరచమన్నాను! మీరు తిన్నగా వినిపించుకోరయ్యా! కోపం వచ్చిందా? అసలు, ముందు, ధూళి రేగకుండా గంగాజలం చల్లి ఉండవలసింది. కోపం వద్దయ్యా- కోపం వద్దు!.... ఎంత పారపాటు చేశారయ్యా! ఎంత చల్లగా, ఎంత మెత్తగా, ఎంత సురభిళంగా ఉండాలి, నా స్వామి నడిచే తోవ ! నా స్వామి! నా ప్రభువు!

మొదటి : పోనీ, నీవే చెయ్యకపోయావా నీకు నచ్చినట్టల్లా?

రెండవ : మేము ప్రాణాలతో మిగిలేనా ఉండుము.

గుహాడు : నేను కదలలేక పోయాను తండ్రీ! కాళ్ళూ చేతులూ ఆడలేదు - నాయనా!

(విషాదు లిద్దరూ నవ్వుతారు)

మొదటి : ఈ నంగతులన్నీ నువ్వు నూరుసారులు చెప్పావు.

రెండవ : విశదంగా చెప్పావు; వివరాలతో చెప్పావు. మేము రవ్వంత లోపం రాకుండా, పూర్తిగా నువ్వు చెప్పినట్లే చేసి ఊరుకున్నాం.

- మొదటి : చేసి, వెయ్యిసార్లు తిరిగి తిరిగి పరీక్షించాం.
- రెండవ : ఒక్కొక్కమే పరీక్షించి, నీ దర్శనాని కీలాగ వచ్చాం.
కనకా -
- మొదటి : మమ్మల్ని అనుగ్రహించి, ఇంక ఆ సంగతి ఎత్తకు
మహాప్రభూ అని విన్నవించుకుంటున్నాం.
- గుహాదు : నా తొందర మీకు తెలియదు. ఇక్కడ నేనుంటే, మీ
యత్నమంతా చూసే ఉండును కాదా? ఇందాకానే
నేనెదురుగా వెళ్ళి పోయాను; నా స్వామికి స్వాగత
మియ్యడాని కప్పుడే పరుగెత్తి పోయాను.
- రెండవ : నిజంగా ఇక్కడ లేకుండా నువ్వు అలా పరుగెత్తి
పోయినా బాగుండును.
- గుహాదు : కాదు. నేనలా పరుగెత్తలేదు; పరుగెత్తలేను. నేనెందుకు
పరుగెత్తడం? (నవ్వుతూ) నేనొక్క అడుగు
వెయ్యబోయేసరికి ఆ మహారాజే వెయ్యి అడుగు
లెదురుగా వస్తూంటే .. (గట్టిగా నవ్వుతాడు. నవ్వుతూ
హఠాత్తుగా ఆగి) - వస్తున్నాడు! వస్తున్నాడు! నా
మహాప్రభువు వస్తున్నాడు! నా తండ్రి వస్తున్నాడు!
నా రామచంద్రమూర్తి వస్తున్నాడు!
- మొదటి : మా కెందు కొచ్చిందో ఈ గుడ్డితనం?
- రెండవ : ఈ చెవుడూను!

మొదటి : నీ కెవరన్నా కనబడుతున్నారా?

రెండవ : మాకు ఇదివరకులాగే ఉండి ఊరుకుంది అంతాను!

(గుహాడు పరవశుడైనట్లు, వాళ్లమాటలు విననట్లు)

గుహాడు : ఎంత చల్లగ ఎంత హాయిగ స్పృశించు
నా వలచుసామి మృదు కరుణాచరణము !
చిరనిదాసు దగ్ధమ్ము జర్జరితము జడ
జాంగల మ్మిద్ది శ్యామల శ్యామలమగు!

మొదటి : ఇతనికి మతిపోయిందనలేదురా నేను?

రెండవ : ఇందాకట్లాగే వుంది ఈ బయలింతా. కొత్త చేలూ
కొత్త తోటలూ ఏవైనా హఠాత్తుగా పాడుచుకుగాని
వచ్చినట్లు నీకు కనబడుతున్నాయా?

గుహాడు : నాలోపలికి వచ్చి చూడం డయ్యా!

మొదటి : మేము రాలేము. అది మావల్ల కాదు.

రెండవ : ఉహా! వాడేనా కొంత శ్రమపడగలడు గాని, నేనసలే
నీలోకి రాలేను.

గుహాడు : (మరీ పరవశుడై, కొంత తొందరగా)

ఎంత సుస్పృష్ట సుషీమమై యెటు ధ్వనించు
అనుగు కన్నయ్య తియ్యని అడుగుదోయి!
అంత దప్పుల సందడి యింత దరిసి
మెరసి పోవునె నా గుండె నొరసి యెరసి!

ఆహా! ఆహా! ఆహా!

మొదటి : గుహా! గుహా! గుహా! ఇలాగ అయిపోతున్నా వేమయ్యా పాపం !

రెండవ : అంతకంతకు శ్రుతి మించిపోతోంది. ఎలాగా?

గుహాడు : అవునయ్యా! శ్రుతి మించిపోతుంది. నాలో ఎవరో పాడుతున్నారు; ఆయన పాదాలు తాళం వేస్తున్నాయి.

మొదటి :

రెండవ : అయ్యయ్యో!

గుహాడు : నాలో ఏదో పరుచుకుని పోతోంది. దాని మీద ఆయన పాదాలు నడుచుకుంటూ వస్తున్నాయి.

మొదటి : ఏం చెయ్యమురా?

రెండవ : ఏలాగునోయి బాబూ ఇది?

మొదటి : ఇదేమిటా ఇలా గయాడు?

రెండవ : ఆ! ఆ! (ఆశ్రంతో అన్నట్టు)

గుహాడు : నన్ను పట్టుకోండి! అయ్యో! ఈ పుంత వణకి పోవడము లేదూ? ఈ పుంత కదలిపోవడము లేదూ? ఈ పుంత ఊగిపోవడము లేదూ? పాపం! ఏం చేస్తుంది? స్వామిపాదాలు అలా అలా తగులుతుంటే, ఎలాగ స్తిమితంగా ఉండగలదు?

(నవ్వుతాడు పరవశుడై)

రెండవ : దారి వణకడమూ కదలిపోవడమూ ఏమిటయ్యా?

మొదటి : జాలేస్తూంది నిన్ను చూస్తే !

గుహాడు : ఎంత తొందర పరువుల నేగుదెంచు
నన్ను నేలేడువాని ఘృణాపదమ్ము!
కదలి ప్రాణాలు, నా మేను వదలి, ఎదురు
తెరువులై, ఎట్లు లహర్లులై కరగి పారు!

అబ్బా! నన్ను పట్టుకోరూ? పట్టుకోరూ నన్ను?
ఎంత ద్రోహం చేస్తున్నాను! మహాప్రభువుకి ఎదురుగా
వెళ్ళి స్వాగతం ఇవ్వలేకపోతున్నాను. ఎంత ద్రోహం
జరిగింది! అయ్యో! నిలబడ లేకపోతున్నాను.
షట్టుకొండయ్యా నమ్మ! అడుగో - అడుగో - నా
మహారాజా! అడుగో - అడుగో - నా రామచంద్ర
ప్రభువు! నా తండ్రి అడుగో! నా స్వామి అడుగో!
అడుగో!.....

(దూరాన వుంత మొదల్ని శ్రీ సీతా రామ లక్ష్మణులు
సుమంత్రునితో - రథం దిగుతూ)

సుమంత్ర : సామిశ్రీ! ఈ వుంతలో ఇంక రథం సాగదు. ఇక్కడ
దిగాలి.

లక్ష్మణ : ఇక్కడ నుంచి గంగానదివరకూ నడవాలి కాబోలు!
వదిన గారికి శ్రమ అవుతుందేమో!

- సీత : నాకు శ్రమ ఏమిటయ్యి? ఈ పాయంకాలపు గాలి, ఈ వేణు వీధీ, నేను ఎంతదూరమయినా ఇలా నడవగలను.
- సుమంత్ర : చూడు సామిత్రి! అదుగో - గుబురుగుబురుగా ఉన్నదే - అది, ఆ మామిడితోపులో నుంచి -
- లక్ష్మణ : ఆ! అవును. పైకి నీలిరతలాగ పొగ పాకిపాకి, ఆకాశంలో కరిగిపోతూంది.
- సుమంత్ర : ఔనయ్యా! అదే శృంగిబేరము. విషాదరాజు గుహుడున్నాడే! అతని గ్రామం.
- లక్ష్మణ : ఆకుపచ్చ చీర కట్టుకునో, లేక, ఆకుపచ్చ తెర వెనకాల ఒదిగో, ఉన్న లజ్జావతిలాగ, తొంగి చూస్తూన్నట్టుంది ఆ గ్రామం.
- సీత : మా చెల్లెలులాగ!
- లక్ష్మణ : అన్నగారు అలాగపరుగెత్తుతున్నట్లు నడుస్తున్నాడేమి!
- సీత : : వారి మనస్సు ఇక్కడ లేనట్లున్నది కూడా! మనము నడవ లేక పోతున్నాము కాదూ!
- లక్ష్మణ : ఏదో అవసరాహ్వనమో - ఆర్తనాదమో - అవ్వ కంతస్వరమో విన్నప్పుడల్లా అన్నగా రంతే!
- గుహుడు : (దూరాన్నుంచి పిలుస్తూన్నట్లు, దానితో కలిసి అడుగుల చుప్పుడైనట్లు) రామచంద్రప్రభూ!

(ఇంకా దగ్గరగా) రామచంద్రా!

(మరి దగ్గరగా) నా రామచంద్రా!

శ్రీరాముడు : (మేఘగర్జనలాగ) గుహా!

(నిశ్శబ్దము)

రెండవ రంగము

(గంధాతరంగాల గలగలలతో కలిసి, పిలుచుటే గాని ఉన్న
రున్నరులతోనూ కలిసి, వడవవాళ్ళ పాట. ముగ్గురు
అడవాళ్ళు, ముగ్గురు మగవాళ్ళూ కలిసి పాడతారు)

గుండెల్లో ఉండాలి కులాసా !

నిండాలి మనసులో దిలాసా !

ఐలెసా అంటు నావ

అలల మీద వదలాల్సి

ఓలెసా అంటు నావ

గాలిదారి కదలాల్సి

గుండెల్లో ఉండాలి .....

గాలికి కోపం రానీ,

కడలికి వెర్రెత్తనీ!

గాలి కడలి పైకమ్మై

బైలంతా రేగనీ !

గాలిజూలు పట్టేదీ,
కడలి నడగ త్రొక్కేదీ
కనపడని సరం గొకడే!
కనపడని సరంగే -

గుండెల్లో ఉండాలి .....

చీకట్లా వెన్నెల్లు
చిలికే దెవరు?
నీళ్లల్లా దారుల్లు
నిలిపే దెవరు?

అసలు పడవ నడిపేదీ,
అవలి ఒడ్డు చేర్చేదీ
అగపడని సరం గొకడే !
అగపడని సరంగే -

గుండెల్లో ఉండాలి.....

గుహాదు : ఆ! ఆ! ఆగండి! ఆగండి! ఆ పాట ఆపండి! మహా
ప్రభువు వచ్చారు. మా స్వామి విచ్చేశారు.

సీతా రామలక్ష్మణులు : నమో నమస్తే భగవతి భాగీరథి !

గుహాదు : రండి తండ్రీ! అమ్మా రండి! ఇలాగ, ఇటు! ఈ రేవు
దగ్గరికి. ఇట్టు! పట్టండి, పట్టండ్రా ఆ పడవని,
ఒడ్డును ఒరిసేటట్లు! .... దానిలో ఆకులూ పువ్వులూ
పరిచారా? మహాప్రభూ! ఎక్కిండి! అమ్మా! ఎక్కిండి

అమ్మా ఎక్కండి! స్వామీ ఎక్కండి! నా తల్లి ఇక్కడ! నా తండ్రి ఇక్కడ! ఇక్కడ నా చిన్నాయన లక్ష్మణ స్వామి! ఇవాళ ఇలాగే పోయానూ- ఎలాగ తీసుకువెడతానో ఈ పడవని? .... వద్దు వద్దు! ఉహు! ఇంకెవ్వరూ వద్దు. నేనే తీసుకు వెళ్ళాలి నా ప్రభువుని, మహారాజుని! మహారాజా! నాయనా! ఆ! కదిలింది పడవ! మాట్లాడను. పడవ జాగ్రత్తగా నడిపించా లాయెను. మహాప్రభువును తీసుకువెళ్ళా లాయెను!

లక్ష్మణ : సుమంత్రుడు అన్నగారివద్ద సెలవుతీసుకొని వెళ్ళేటప్పటి వేదన కొంతవరకు ఈ గుహాని సహవాసమువల్ల చల్లబడింది.

సీత : రథము దిగి దిగకముందే వారెలాగ పరుగెత్తారు!... ఎప్పుడు విన్నారో అతని పిలుపు!

లక్ష్మణ : ఇక ఇద్దరూ దగ్గరగా వచ్చినకొద్దీ, ఎవరు ఎక్కువ తొందర పడిపోయారో చెప్పలేము.

సీత : కూడా మనము ఉన్నట్లే తెలియదు. మీ అన్నగారికి అప్పుడు.

లక్ష్మణ : ఇంక అన్నగారు సమీపించగానే అతడు నిలువునా కరిగి, కరిగి, కరిగి -

సీత : ఎలాగ నారి పాదాలమీద వివశుడై పడిపోయాడు!

- లక్ష్మణ : ఆ తరవాత, ఆతిథ్యము ఇయ్యడమో!
- సీత : పరిచారకుడు గంగాజలము తీసుకొని వచ్చేదాకా ఉండనే లేక పోయాడయ్యా! కన్నీటితోనే ఆ పాదాలను తడిపేశాడు, ఎంత అదృష్టవంతుడు!
- లక్ష్మణ : అమ్మా! చూడండి! ఆ చుక్కానిపద్ద ఎంత దృఢంగా, బలంగా, తాళవృక్షంలాగ నిలిబడ్డాడో! అంత-
- సీత : అంత వినయమూ గౌరవమూ శాంతిసౌజన్యమూ ఒలికి పోతున్నాయి కాదూ నిలువునా!
- లక్ష్మణ : గుహా !
- గుహుడు : అయ్యా లక్ష్మణస్వామీ! మీరు సుఖంగా ఉన్నదా? ... మా తల్లికి శ్రమగా లేదు గదా!
- లక్ష్మణ : లేదు లేదు. మనది కొత్తపరిచయమయినా, ఎన్ని యుగాల బాంధవ్యమోలా గున్నదయ్యా!
- గుహుడు : అయ్యో స్వామీ! ఇది కొత్తపరిచయ మేమిటి తండ్రీ! ఎప్పటినుంచో ఎరుగుదును నా మహాప్రభువుని. ఆ పాదాలు ఎప్పటి నుంచో వడుస్తున్నాయి నాయనా నా మనస్సులో. నే నిదివరకే చూశానయ్యా వాటిని. ఎంత అంటి అంటకపోయినా, ఆ పాదచిహ్నాలు ఇట్టే పోల్చుకోగలను సుమా- లక్ష అడుగుజాడలలో!
- లక్ష్మణ : ఇందాకా ఎంత ఆశ్రతగా నడిచివచ్చా రనుకున్నావు అన్నగారు నీ కోసము!

గుహాడు : ఇందాకా ఏమిటి లక్ష్మణస్వామీ? అంతా ఎరిగుండి అలా సెలవిస్తారేమిటి? ఇందాకా రావడ మేమిటి? అలాగ వస్తునే ఉన్నారు- నా ప్రభువులు, నా కోసము, ఎప్పుడూ వస్తున్నారు, ఆహా! ఎప్పటినుంచో వస్తున్నారు. ఎక్కడినుంచో వస్తున్నారు. నా కోసమే! నా కోసమే! నా తండ్రి నా కోసమే వస్తున్నారు.

లక్ష్మణ : ఆహా! ఏమిటి ఈ మహానుభావుడు! ఏ పరమభాగవతుడూ అనలేనిమాట అంటున్నాడు. అన్నగారియెడల ఇటువంటి భక్తి ఇది వరకు ఎన్నడూ నేను ఎరగను.

పీత : ఇది చాలా చిత్రమైన అనుభవమయ్యా! ఈ సంద్యాసమయమూ! గంగానదీ! ఈ పడవమీద ప్రయాణమూ! ఆ భక్తుడు పడవనడపడమూ!

గుహాడు : అయ్యో తల్లీ! నేను నడపడ మేమిటి? సర్వమూ నడిపే వానిని నడపేవా డెవడమ్మా! ఈ భాగ్యం నాకొక్కడికే దొరికేందమ్మా! గుహాడు రామచంద్రప్రభువుకు కర్ణధారి! (నవ్వు) నేను ఒళ్ళు మరిచిపోతున్నాను తల్లీ! నా ప్రభువే నడిపించాలి ఇంక!

పడవ నడుపుము కర్ణధారీ !

కడిమి విడువక కడలి మీరీ!

దుడుకు పరువుల పడవ -
 సుడులు తిరిగే పడవ -
 తడసి రానేలేక తల్లడిల్లే పడవ !
 సాగసి మునిగే పడవ - ఎగసి ఆడే పడవ!
 సాగనుగా హంసగా సురిగి పోయే పడవ !
 రేవువై, నిలుచు చుక్కానివై, చుక్కవై,
 భావికా లానుకూ లానంద వాయువై !
 రామచంద్రా!

శ్రీరాముడు : (మేఘగర్జనలాగ) గుహా!

(విశృంఖలము)

మూడవ రంగము

- సీత : పడవ ఒడ్డు చేరేదాకా పాడుతూనే ఉన్నాడు. హఠాత్తుగా పడవ ఒడ్డుకి తగిలేటప్పటికి స్పృతి వచ్చినట్లుంది అతనికి.
- లక్ష్మణ : అన్నగారివద్ద గుహాడు సెలవుతీసుకునేటప్పటి దృశ్యము దుస్సహమయి పోయింది.
- సీత : భక్తితో వేదనతో మెరుస్తూ తడుస్తూ ఉన్న ఆ గుహాని కళ్ళల్లో ఏ ముందో తెలుసుకోలేకపోయాను.
- లక్ష్మణ : శాంత కరుణా రంజితమైన అన్నగారి కటాక్ష

వీక్షణములో ఎట్టి అభయప్రదానము గోచరించింది!
అంతవరకూ యుండునానిలలో సముద్రంలాగున్న
అతని ముఖము అన్నగారి ఆ ఒక్క చూపుతో శాంత
శరత్కాసారమై పోయింది.

సీత : లక్ష్మణా! వెనక్కి తిరిగి చూడు! ఆ ముసురుకొనివచ్చే
రాత్రి తొలిచీకట్లలో - ఆ గంగానదిమీద - ఆ
రేవులో - కదలకుండా బాధాభారంవల్ల నిలిచిపోయిన
ఆ పడవలో - ఆ గుహాడు ఇటే చూస్తూ ఎలా
నిలబడ్డాడో !

లక్ష్మణ : ఏదో మాట్లాడుతూన్నట్టున్నాడు.

సీత : పాపము !

గుహాడు : (దూరాన్నుంచి నిదానంగా నిశ్చలంగా గంభీరంగా అన్నట్లు)
శ్రీరామచంద్రమూర్తి వెళ్ళిపోయారు. మళ్ళీ
తిరిగివస్తారు. నేను మాత్రం ఈ పదునాలుగేళ్ళూ
ఈ రేవులో ఈ పడవలో వారికోసం ఇట్లే వుంటాను
... అదుగో ! గంగా యమునా సంగమం దాటారు.
అదుగో ఆ అరణ్యంలో నుంచి చిత్రకూటము
ఎక్కుతున్నారు. ఆహా! ఆ వెనకాల భరద్వాజా
శ్రమము కాబోలు ! ఆ చిత్రకూటపు సానువుల్లో
చీకట్లు కమ్ముతున్నాయి .... అదుగో సీతమ్మ
.... అదుగో లక్ష్మణ స్వామి! ..... అక్కడే

శ్రీరాములూ ఉంటారు. ఆహా! చిత్రకూట శిఖరం
మీద ఆచలస్తంభంలాగ నిలబడి, నా స్వామి వెనక్కి-
తిరిగి చూస్తున్నాడు! ... రామచంద్రా! (బిగ్గరగా
అరుస్తాడు)

శ్రీరాముడు : (మేఘగర్జనలాగ) గుహా !

కవి

మనక మనక నందె - ఉనురును రనుగాలి -
గంగ జాలి మ్రోత - బెంగవలన
డిల్లవడివ వడవ - అల్లన నిలుచుండు
ఆ గుహుండు వదియు నాలుగేండ్లు !

శివక్షేత్రయాత్ర

ప్రశ్నలు

కథల కామశాస్త్ర

పాటల కోటయ్య

సుబ్బయ్య

సూరమ్మ

లచ్చమ్మ

ఇతర యాత్రికులు

శివక్షేత్రయాత్ర

(దగ్గరగా స్వర్ణముఖి వీటి సవ్యడి. కాస్త దూరాన జనం కలకలం. ఒక పిల్ల ఏడుపులాగ, ఒక స్త్రీ కేకలాగ. మరి దూరాన నన్నాయిపాడే శివకీర్తన. దగ్గరగా - మెల్లగా ప్రారంభమై సమీపించే ఈ క్రింది పాట)

తెల్లవారక మున్నె కళ్లు తెరిచీ - కళ్లు తెరిచీ -
కళ్లు తెరవకమున్నె ఒళ్లు విరిచీ - ఒళ్లు మరిచీ-
సరమ శివు కీర్తించు మరిమరీ మరిమరీ
మన స్వర్ణముఖరీ ! ఈ స్వర్ణముఖరీ !

మా అయ్య అడుగు తామర నిండి పారలేటే
మకరందలహరి మన స్వర్ణముఖరి -
మన స్వర్ణముఖరీ ! ఈ స్వర్ణముఖరీ !

జ్ఞానప్రసూనాంబ చల్లనౌ మది కరిగి
కాన కోనా పారలి కరుణాసుధార్ఘరి
మన స్వర్ణముఖరీ ! ఈ స్వర్ణముఖరీ !

కామశాస్త్రి : రండింక గుడికి వెడదాం. సుబ్బయ్యా- సూరమ్మా-
నాగప్పా - అందరూ. ఆ పిల్ల నెత్తుకో సుబ్బయ్యా!
మూట నువ్వు పట్టుకో అమ్మా! (నవ్వు) హా! పిల్లా

జెల్లా, మూటా ముల్లే యాత్ర ముగిసేదాకా
తప్పదుగదా! నువ్వు రా కోటాయ్!

మరమ్మ : కథల కామశాస్త్రిగారూ, పాటల కోటయ్యా రాకపోతే,
ఏమయ్యేదో మన పని?

లచ్చమ్మ : కాళ్ళిడ్చుకుంటూ, యాత్ర చెయ్యలేక -

కామశాస్త్రి : (నవ్వు) యాత్రికుల్ని నడిపే కాలు పాట; దారిబత్తెం
కథ.

కోటయ్య : కత ఊత, పాట ఊపు (రాగాలాపన)

మజ్జయ్య : అదుగో మొదలెడుతున్నాడు.

కోటయ్య : ఏటి కయా బాబయా !

కోటయ్య మా టినరయా !

కాశీ రామేశ్వరాలు

కాళ్ళిడ్చును కెళ్ళటం?

॥ ఏటి ॥

సెయ్యెత్తామంటే, నీ

సెయిలం వారిగుంటే,

కూకున్నా సోటి కొచ్చి

కోటప్పా గుడి వుంటే,

రమ్మంటే కాళహస్తి

గుమ్మంకాడే వుంటే !

॥ ఏటి ॥

మబ్బయ్య : అయితే మరి నువ్వెందుకు వస్తాన్నావు కోటయ్యా?

కోటయ్య : అయితే, మనం యెల్తున్నామా యియ్యాల? అయ్యన్నీ మన కాడ కొస్తున్నాయా? ఒక్క పాలే, యిక్కడుండి ఆ సోట్లన్నీ ఎలా సూడగలం ఇయాల- అవన్నీ మనకాడకే రాకపోతే ? కామసాస్తుర్లు గారు పెప్పారుగదా - ఆ డెవడోలాగ, కాలికి పసరూ ఆకూ పూసుకొని అయన్నీ తిరిగొచ్చాడు, అలా మనం సేయాలి.

కామశాస్త్రి : భేషేన మాటన్నాడు కోటయ్య. కాని మనస్సుకి ఆ నిలకడా, ఆ ధ్యాసా ఉండాలి. ఇహ గుడి కెళ్ళేలోగా శ్రీకాళహస్తీశ్వరుని కథ చెప్పనా మరి?

గొంతులు : చెప్పండి!

మబ్బయ్య : మొదటిక్కడ అడవిలో ఒక లింగం ఉండేదట కదండీ? ఆ లింగానికి -

మరో గొంతు : ఎండ తగలకుండా గూడుకట్టి సాలెపురుగూ -

నేరొక గొంతు : వడగలో రత్నాలు హారతులిచ్చి పామూ -

ఇంకో గొంతు : తొండంతో నీళ్లు ఆకులూ పళ్లు తెచ్చి అర్పించి ఏనుగూ -

కోటయ్య : కళ్ళు రెండూ ఊడబెరికి, కన్నతండ్రికి కానుక
లిచ్చి చెంచు కన్నప్పా -

కామశాస్త్రి : కైవల్యం పొందారని మన మందరం ఎరుగుదుం.
అంటే ఏమిటి? కోటప్పా! నువ్వు వినాలి. అంటే,
పురుగులాంటి దుర్బలుడూ, హములాంటి
కుటీలుడూ, వీనుగులాంటి మత్తడూ,
బోయలాంటి మూర్ఖుడూ కూడా, చివరకు,
మనస్సులో, ఆ మహాదేవుణ్ణి ఉంచుకొని, ఆ
వ్రభువునే నమ్ముకొని, ఆ తండ్రి పాదాలనే
పట్టుకొని వదలికపోతే -

కోటయ్య : మోచ్చం వత్తుం దన్నమాట!

కామశాస్త్రి : ఆఁ! తప్పకుండా!

గొంతులు : భేష్ ! ఆహా! బాగుంది బాగుంది! బాగా చెప్పారు
శాస్త్రులు గారు.

కామశాస్త్రి :

అంచేత -

కొన్ని గొంతుకలు : శివ శివ శివ అనరాదా?

శివనామము చేదా?

శివపాదము మీదా - నీ

శిరసు నుంచరాదా ?

భవసాగర మీదా - దు

ర్భర వేదన కాదా ?

కరుణాళుడు కాదా - ప్రభు

చరణధూళి పడరాదా?

హర హర హర అంటే - మన

కరువు తీరిపోదా ?

కరి పురుగూ పాముబోయ

మొర లిడితే వినలేదా ?

కైలాసము దిగి వచ్చి

కైవల్యము ఇడ లేదా ?

మదనాంతకు మీద - నీ

మన నెన్నడు పోదా ?

మమకారపు తెర స్వామిని

మనసారా కననీదా ?

(మంటాధ్వని- శంఖధ్వని - జనం కోలాహలం. ఓం

నమశ్శివాయ అనే మంత్రపాఠం వినబడాలి)

కామశాస్త్రి : దేవళం దగ్గరకు వస్తున్నాం. ఇక్కడ ఉండే పరమశివుడు పంచ మహాలింగాల్లో ఒకడు.

సుబ్బయ్య : మిగిలినవా రెక్కడున్నారు?

కామశాస్త్రి : ఈ శ్రీ కాళహస్తిలో ఇది వాయులింగం. జంబుకేశ్వరంలో జలలింగం. చిదంబరంలో ఆకాశలింగం. తిరువన్నామలైలో జ్యోతిర్లింగం. సాక్షాత్తు ఆ కంచితో పృథ్వీలింగమున్ను. ఇక్కడ అమ్మవారి పేరు జ్ఞానప్రసూనాంబ, ఇహ రండి లోపలిక, శివకీర్తన చేస్తూ ఈ మందిలో కలిసిపోదాం.

(భజన పాట)

హర హర హర ! హర హర హర !

హర హర హర ! శివ శంకర !

శంకర ! భక్త వశంకర !

జ్ఞానప్రస వాంబా వర !

హర పురహర ! స్మరఘస్మర !

కరధృత భీకర కర్పర !

కటకీకృత కాకోదర !

కాళహస్తిపురీవరా !

(పాట నెమ్మదిగా కరిగిపోయింది)

★ ★ ★

కామశాస్త్రి : కనక రకరకాలచోట్ల భగవంతుడు ఆలయం కట్టుకున్నాడు.

మల్లియ్య : ఆయనే కట్టుకున్నాడా? ఆ గుళ్ళు మనం కట్టామా?

కామశాస్త్రి : కొన్నాయన కట్టుకున్నాడు. కొన్ని చచ్చుమనుషులం

కట్టాం. ఆయనే కట్టుకున్నాడూ అంటే, ఆయన యెడల చలించనిదీ. గాఢమైనదీ, అహోరాత్రాలు వదలనిదీ ఆయన భక్తిగల శిల్పులు కట్టినవి అన్నమాట. ఆయన కట్టుకున్న ఆలయాలు చూస్తేనే మన బ్రతుకులు పురికించిపోతాయి. మనం కట్టినవి చూస్తే మన మనసులాగ శూన్యంగా కనిపిస్తాయి. అంటే, కట్టిన వారినిబట్టి ఉంటుంది దేవమందిర ప్రభావమన్నమాట! ఇహ, ఏటి ఒడ్డున. కానలోనూ కోనలోనూ, కొండ కొమ్మునా కొలను గట్టునా. ఇలాంటిచోట ఇలా కట్టుకున్నాడు ఆలయాలు. అయితే, అలాగ అక్కడే ఎందుకు కట్టుకున్నాడయ్యా అని అడగవేం కోటయ్యా?

కోటయ్య : సత్యం. అలాగ, అక్కడే, ఎందుకు కట్టుకున్నాడయ్యా!

కామశాస్త్రి : ఆ! కారణా లివి. నాకు తోచినవి చెప్తా. (జాలిగా) ఒకటే! బ్రతుకంతా నలిగిపోయి, ఏవో చాలా బాధలుపడిన మానవుని కన్నీటి చుక్కలు పడిన పవిత్రమైన స్థలమై ఉండవచ్చు. న్యాయంకోసం నీతికోసం ఒక మానవోత్తముడు ప్రాణరక్తం చిందించినచోటు కావచ్చు. అలాంటిచోటు భగవంతునికి ప్రీయం. రెండు : చల్లగా శాంతంగా ఉంటుంది అక్కడ. సందడి ఉన్నచోట మనస్సు పైకి పరుగెత్తుతుంది. చల్లని చోట విజనస్థలంలో మనస్సు లోపలికి వెడుతుంది. మన అంతరంగం

భగవంతుని గర్భగుడి. మూడు : అక్కడ ఎవరో
మహానుభావుడు తపస్సు చేసి ఉండవచ్చు.

సుబ్బయ్య : ఆ శ్రీశైలంలో అర్జునుడు మల్లెపువ్వులతో
పరమశివుణ్ణి అర్పించాట్ట! అందువల్లనే అక్కడ వెలిసిన
దేవుడికి మల్లికార్జునుడు అనే పేరు వచ్చింది - అని
చెప్తారు.

కామశాస్త్రి : ఇంకా ఏవో కథలున్నాయి. అమ్మవారు భ్రమరాంబ.
మన భరతదేశంలో ఉన్న అష్టాదశ శక్తులలో ఈ దేవి
ఒకరు. ఈమెకీ పేరు ఎందు కొచ్చిందో కొన్ని
కథలున్నాయి. భ్రమర మంటే తుమ్మెద గదా!

కోటయ్య : హద్దదీ! ఆలా సెప్పాలి.

కామశాస్త్రి : ఆ దేవి మల్లికార్జునుని హృదయంలోని తేనెలను
త్రాగుతుంది గనక ఆ పేరు వచ్చిందని మన
మనుకోవచ్చు.

కోటయ్య : ఉదూ! దేవుడి పాదాల్లేవండీ! ఆటసుట్టూ మూగి
పోయే తుమ్మెదలం మనం - అని సెప్పారుగదా
మీరు! మనకు భ్రమరాంబ తల్లి అన్నమాట! అంబ
అంటే తల్లికాదండీ సాస్తుర్లుగారా?

కామశాస్త్రి : అవును.

యాత్రికులు : అదిగో శ్రీశైలం ! ఆకాశంలోకి ! .....

అల్లదిగో శ్రీశైలం !

అదియేనా శ్రీశైలం ?

మల్లికార్జునుడు కాపురముండే

ఇల్లదియేనా శ్రీశైలం !

సురల దొరల మణి కిరీటములలో

మెరపు లడుగులకు హారతు లంట !

ఘనులూ భక్తులు అర్పించుకునే

మనవులు వినతులు కైవారములంట !

ముక్కోటి ప్రమథు లిరుగడలా

మ్రొక్కుబడులు చెల్లించురంట !

కొండకొమ్ముపై దేవితోడ కొలు

వుండే దేవర జూచేదాకా

క్షణకాలము మన జాలం !

అదిగదిగో శ్రీశైలం -

దాక్కున్నా కాశీపట్నంలో

ఎక్కున్నా కైలాస పర్వతం -

అక్కడికే వెడదాం - హఠా యని

ఒక్కొక్క మెట్టే కడదాం !

ఒక్క నిమిష మిక వదలం - అయ్యను

పక్క నుండి యిక కదలం !

హరోం హరోం హర ! హరోం హరోం హర !
అది గదిగో శ్రీశైలం !

***

కోటయ్య : అబ్బ! కొండెక్కి కూకుంటే ఎలా బాబూ ఈ
దేవుడు! సత్తున్నాం. కాళ్ళడిపోతున్నా యెక్కలేక!

సుబ్బయ్య : ఇందాకా నువ్వు పాడేవు కాదూ - కాళ్ళిడ్చుకుంటూ
వెళ్ళక్కలేదని !

కామశాస్త్రి : కొండమీద స్వామి కొలువున్నా డంటే ఏమిటి
అర్థం? కోనలెక్కి గుట్టలెక్కి, కోటి మెట్లెక్కి,
మనం దివ్యసన్నిధికి వెళ్ళాలంటే అర్థ మేమిటరా?
“ఒరేయ్! మానవుడా? మామూలు వస్త్రపు
పాందాలంటేనే నువ్వెంతో శ్రమపడాల్సిగదా! ఆ
మహాప్రభువును పాందాలంటే ఊరికే తమాషాట్రా?
ఈ యాత్ర అంటే - పరమపదసోపానపటం అట
అన్నమాట!” అని.

కోటయ్య : అంటే, తోవలో గోతులుంటాయి; పాదు లంటాయి;
పులు లంటాయి.

కామశాస్త్రి : అంటే “రకరకాల అనుభవాలు వస్తాయి. మంచీ
చెడ్డ, నుఖం దుఃఖం, అన్నిట్లో కాలిపోయి,
బంగారంలాగు నయి, పరిపక్వమంది, ఆరితేరి,
తేరుకొని, నువ్వు మిగిలితే, విలబడితే, అప్పుడు
భగవంతుడు కనబడతాడు” అని.

కోటయ్య : అంటే భగవంతుడు యిలా అంటున్నాడన్నమాట:-
 “ఒరే! కోటయ్యా! నేనిక్కడ కొండెక్కి కూకున్నా.
 రా నువ్వు నా దగ్గరకు, ఎలా వస్తావో చూస్తా. నీ
 పట్టుదల చూస్తా. అరే కోటయ్యా! నీకు నామీద
 ఉన్న యిష్టం కనిపెడతా” అని. అయితే, మనదగ్గిరికి
 రావాలని ఆ సామికి మరీ తొందర వుంటుంది -
 అంటాను. తండ్రి గనక - మనం వొక్క అడుగు
 ఆయనకేసి వేస్తే, ఆ అయ్యపది అడుగులు మనవైపు
 యేస్తాడు.

కామశాస్త్రి : అద్దదీ కోటయ్యా!

అందరూ : భేష్ ! బావుంది ! బావుంది!

సుబ్బయ్య : కానీ, ఏం ప్రభువండీ! పామూ పురుగు దగ్గరకు కూడా
 పరుగెత్తుకు వస్తాడు.

సూరమ్మ : పంతం వచ్చి పర్వతం మీద కెక్కి కూర్చోనూ
 కూర్చుంటాడు.

సుబ్బయ్య : చంద్రవంకా పెట్టుకుంటాడు.

సూరమ్మ : సర్పాలూ చుట్టుకుంటాడు.

కామశాస్త్రి : అంచేతే, భక్తుడేమన్నాడు పాపం - ఉల్లాసంగా,
 చనువుగా !

ఎందుకయ్యా సొంబశివా!
 ఎవరు నీకు చెప్పారయ !
 ఈ అల్లరి చేతలూ -
 ఈ బూడిద పూతలూ ! ||ఎందు||
 అరిరితోటి గంగ బట్టి
 తరిపాగా చుట్టి -
 నెరివంక అనే మల్లెను
 కలికితురాయిగ పెట్టి || ఎందు||
 తోలుకట్టి పటకాగా,
 కాలాహిని కుట్టి
 కేరి త్రిశూరిం పట్టి
 ఫారిమందు కేరి పెట్టి ||ఎందు||
 రుద్రుడవో - కారుణ్య స
 ముద్రుడవో యేమో !
 ఎందుకయ్యా ఈ దాసుని
 కంద వయ్యా దయామయా ! ||ఎందు||

కామశాస్త్రి : ఆ! ఆరియం దగ్గరకు వచ్చాం. జనం తొక్కిడి
 ఎక్కువగా ఉంది. అందరికీ ఒక్కసారే ఎలా దర్శన
 మిస్తాడో ఆ ప్రభువు ! చిత్రం ! కళ్ళు చెదరకుండా
 చూడండి!

(మంటా-శంఖధ్వని- ఓం నమశ్శివాయ-కలకలం)

హర హర హర ! హర హర హర !

శంకర ! భక్తవశంకర !

దరహసితానన సుందర !

రజత శిలోచ్ఛయ మందిర!

హర హర ! సుర గంగాధర !

హర ! హోలాహల కంధర !

జటారూఢ చంద్రాంకుర!

నిటాలాగ్ని నిష్ఠూర హర !

మోహన లోకావన భవ

కానన పటు దావ దహన !

భ్రమరాంబా చిత్త భవన !

పావన పావన ! హర హర !

(పాట కరగిపోతుంది. వెంటనే మహానది ప్రవహిస్తున్న గంగం.

పడవ నడిచిన చప్పుడు వినిపిచాలి.)

కామశాస్త్రి : అదుగో! అది పట్టినం. వీరభద్రేశ్వరస్వామి వీడు. ఇటు-ఇది పుండరీకాద్రి. మార్కిండేయ ప్రభువు నెలవు. అల్లదిగో - దూరాన కుమారారామం; చాళుక్య భీమేశ్వరుల కొలువుకూటం - ఆహా! ఆపైన, కుక్కుటేశ్వరం - అదే అదే ! నా అయ్య, నా ఇంవేలువు, నా తల్లి రాజరాజేశ్వరీదేవితో ఓలగం

ఉన్నా దక్కడ. ఈ వైపు పలివెల. అటు చూడండయ్యా- ఆ పక్క! మందేశ్వరం. ఇటు సంవర. అటు కోటిపల్లి సోమేశ్వరం. ఓహో ! ఓహో ! ఈ సప్తగోదావరీ సీమకంటె పవిత్రమూ మనోహరమూ అయిన స్థలం ప్రపంచంలో ఉందరా? అందుకే కాశీనుంచి వెడలిగొట్టబడిన వేదవ్యాసమహర్షి, ఈ దివ్యసీమకు వచ్చి, మనసు చల్లబరచుకున్నాడు. సుబ్బన్నా! నాగమ్మా! అయ్యాకోటయ్యా! ఇక్కడ దక్షారామ భీమేశ్వరుని సందర్శించాక, నా తల్లి రాజరాజేశ్వరీదేవి చరణసన్నిధికి నేను వెళ్ళిపోతాను ... మీ త్రోవన మీరు పొండి ! ... ఆహా! ఈ నావ, ఎంత నమ్మకంగా కదులుతోంది- గోదావరమ్మ అంకంమీద !

“గోదావరి గోదావరి

గోదావరి” అంచు పల్కు గుణవంతులకున్

గోదావరి తల్లీ! సం

పాడింతు గదమ్మ నీవు భవ్యశుభంబుల్ !

ఆహా!

అదె మా స్వామి, సుధారసోద్భవుడు,

దక్షారామ భీమేశు, డ

భృదయం బొంది ప్రతిష్ఠగెకొనెడు

అంభోరాశి తీరంబునన్,

ముక్కోటి దేవతల నేతరా -
 ముల్లోకముల కీష్టదాతరా -
 వెలిబూది పూతరా - నలవినము మేతరా -
 హరహరా హరహరా హరహరా !

ఓహో రథీకృత క్షౌమండలా -
 అహో సరీస్పవ శ్రీ కుండలా-
 వీహార గిరి నందినీ హరి హృదయ ధన
 పాటచ్చరా హరా ! హర హరా! హర హరా!

కామశాస్త్రి : ముందు ఈ భీమగుండంలో స్నానం చేద్దాం. ఈ సరస్సు మనకు ఉత్తరు వీయాలి. లోపలికి పోవటానికి. తర్వాత మనం ముందు మాణిక్యాంబను దర్శించి, మన మనవులు చెప్పుకుందాం. అమ్మ మనసు మహా మెత్తన - వెన్న కన్న, వెన్నలకన్న, క్రొన్ననల కన్న! మన అపరాధాలన్నీ సర్ది - తల్లి కదూ - ప్రభువుతో మన మాట చెపుతుంది మాణిక్యాంబ! నడవండి! (ఘంటానాదం - శంఖానాదం - పంచాక్షరీ మంత్రపఠనం)

